

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 58 - 95, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/136/2000

MACIEJA FALKOWSKA

ZASIĘG BIEDY I POSTRZEGANIE LUDZI BIEDNYCH W POLSCE

KOMUNIKAT Z BADAŃ
PRZYGOTOWANY NA XI OGÓLNOPOLSKI ZJAZD SOCJOLOGICZNY
RZESZÓW-TYCZYN

WARSZAWA, WRZESIEŃ 2000

SPIS TREŚCI

◆ KONDYCJA FINANSOWA GOSPODARSTW DOMOWYCH	2
• DOCHODY	2
• OCENA WARUNKÓW MATERIALNYCH RODZIN	4
• POSTRZEGANIE DOCHODÓW WŁASNEJ RODZINY NA TLE DOCHODÓW INNYCH RODZIN W POLSCE	5
• OCENY POZIOMU ŻYCIA	6
• POCZUCIE ZAGROŻENIA BIEDĄ	9
◆ ZASIĘG BIEDY W POLSCE	10
• FINANSOWY PRÓG BIEDY (UBÓSTWO OBIEKTYWNE)	11
• UBÓSTWO SUBIEKTYWNE	15
• SKALA UBÓSTWA W POLSCE Z UWZGLĘDNIENIEM OBIEKTYWNEGO I SUBIEKTYWNEGO KRYTERIUM BIEDY	19
• POSTRZEGANIE ROZMIARÓW UBÓSTWA W POLSCE I PROGNOZY W TEJ DZIEDZINIE	23
◆ WIZERUNEK LUDZI BIEDNYCH W POLSCE	26
• SPOŁECZNA CHARAKTERYSTYKA BIEDY	26
• BARIERY UTRUDNIAJĄCE WYDOSTANIE SIĘ Z BIEDY	30
◆ ANEKS	35

CBOS od wielu lat systematycznie podejmuje w swoich badaniach problematykę ekonomicznego wymiaru życia codziennego Polaków. Umożliwia to nie tylko postawienie diagnozy kondycji finansowej rodzin należących do różnych środowisk społecznych, ale pozwala także na obserwowanie dynamiki zmian w tym zakresie.

Badania sondażowe dostarczają informacji o subiektywnym postrzeganiu własnej sytuacji finansowej. Można więc przypuszczać, że subiektywna ocena nie zawsze w pełni pokrywa się ze „stanem realnym”, ale zawsze wskazuje na poczucie bezpieczeństwa materialnego bądź stopień społecznych frustracji. Warto jednak podkreślić, że w przeszłości wielokrotnie okazywało się, iż wyniki badań sondażowych dotyczące obiektywnych wskaźników sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych były zbieżne z wynikami Głównego Urzędu Statystycznego. Dotyczyło to m. in. wyposażenia gospodarstw domowych w dobra trwałego użytku i dynamiki zmian w tym zakresie, średnich dochodów gospodarstw domowych itp. Ponadto na podstawie monitorowania zachowań konsumpcyjnych (dane za ostatnie trzy lata) stwierdzono wysoki stopień realizmu Polaków w przewidywaniach i postrzeganiu możliwości własnych zachowań ekonomicznych. Odnotowanie tych faktów uwiarygodnia deklarowane oceny sytuacji finansowej respondentów.

Oprócz dochodu, który stanowi w miarę zobiektywizowany wymiar kondycji finansowej Polaków, w opisie ich sytuacji ekonomicznej uwzględniliśmy wymiar subiektywny, tzn. różnorodne ich opinie na temat osobistej sytuacji finansowej - warunków materialnych, postrzegania własnych dochodów na tle dochodów innych rodzin, poziomu życia rodziny, zagrożenia ubóstwem. Tam, gdzie to możliwe, uwzględniliśmy także zmiany opinii dotyczących sytuacji ekonomicznej polskich rodzin¹.

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (121) zrealizowano w dniach 1-6 czerwca 2000 roku na 1098-osobowej reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłych mieszkańców Polski. Komunikat przygotowany na XI Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny: Rzeszów-Tyczyn, wrzesień 2000.

KONDYCJA FINANSOWA GOSPODARSTW DOMOWYCH

Dochody

Zadeklarowany przez badanych dochód przypadający miesięcznie na jedną osobę w ich gospodarstwie domowym jest podstawowym wskaźnikiem materialnych warunków życia rodzin - stopnia ich zamożności i zagrożenia ubóstwem. W czerwcu 2000 roku wyniósł on średnio 543 zł na osobę².

Porównanie wysokości średnich dochodów na osobę w rodzinach należących do poszczególnych grup społecznych - wyróżnionych ze względu na źródła utrzymania, stosunek do zatrudnienia, kwalifikacje zawodowe, poziom wykształcenia, liczbę osób we wspólnym gospodarstwie domowym czy wielkość miejsca zamieszkania - wskazuje na duże zróżnicowanie materialnych warunków życia polskich rodzin.

Wśród rodzin osób aktywnych zawodowo najwyższy średni miesięczny dochód uzyskują rodziny kadry kierowniczej i inteligencji (854 zł na osobę). Należy podkreślić, że ich sytuacja finansowa jest znacznie lepsza niż rodzin prywatnych przedsiębiorców (744 zł). Symptomatyczne, że w rodzinach kadry kierowniczej i inteligencji na jedną osobę przypada dochód ponad dwuipółkrotnie wyższy niż w rodzinach rolniczych (307 zł), prawie dwukrotnie wyższy niż w rodzinach robotników niewykwalifikowanych (411 zł) i znacznie wyższy niż w rodzinach robotników wykwalifikowanych (496 zł).

Spośród rodzin respondentów zawodowo biernych, których głównym źródłem utrzymania nie jest praca zarobkowa (rencistów, emerytów, gospodyń domowych, uczniów i studentów, bezrobotnych), najwyższymi średnimi dochodami na osobę dysponują rodziny emerytów (612 zł), niemal o połowę niższymi zaś rodziny osób bezrobotnych (313 zł). Należy podkreślić, że sytuacja finansowa rodzin emerytów jest znacznie lepsza niż ogółu gospodarstw domowych, natomiast rodziny rencistów mają znacznie gorsze warunki materialne (465 zł na osobę)³.

² Według danych GUS średni miesięczny dochód na osobę w rodzinie w roku '99 wyniósł 560 zł.

³ Kategoria „emeryci i renciści”, w której obie grupy traktuje się łącznie w niektórych badaniach (np. GUS), w rzeczywistości jest bardzo niejednorodna. Należy też podkreślić, że przynależność społeczno-zawodową rodzin określamy poprzez grupę, do której należy wylosowana osoba, niekoniecznie dostarczająca głównego źródła utrzymania lub pełniąca rolę „głowy rodziny”.

Ze względu na najniższe średnie dochody, w polskim społeczeństwie najbardziej zagrożone ubóstwem są rodziny badanych pozostających bez stałego zatrudnienia, a także rolników oraz rodziny wieloosobowe.

CBOS	
Wielkość gospodarstwa domowego	Średni dochód na osobę w gospodarstwie domowym
Jednoosobowe	734 zł
Dwuosobowe	702 zł
Trzyosobowe	627 zł
Czterooosobowe	512 zł
Pięćoosobowe	411 zł
Sześćoosobowe i większe	310 zł

Wielkość rodziny jest jednym z czynników najsilniej wyznaczających jej kondycję finansową - im mniej osób liczy gospodarstwo domowe, tym lepsze są jego warunki materialne. Wiąże się to między innymi z faktem, że rodziny osób mających wyższe wykształcenie, a więc lepiej sytuowane, są zazwyczaj mniej liczne. Trzeba pamiętać, że poziom wykształcenia należy obecnie do najważniejszych determinant sytuacji finansowej rodzin. Gospodarstwa domowe respondentów legitymujących się wyższym wykształceniem mają do dyspozycji zdecydowanie najwyższą wśród ogółu badanych średnią dochodów na osobę (1027 zł), znacznie mniejszymi kwotami rozporządzają rodziny ankietowanych z wykształceniem średnim (588 zł), natomiast do najgorzej sytuowanych należą gospodarstwa osób z wykształceniem podstawowym (432 zł) i zasadniczym zawodowym (440 zł).

Wyraźny wpływ na warunki materialne rodzin ma także wielkość środowiska ich zamieszkania - im mniejsza miejscowość, tym niższe średnie dochody przypadają na jej mieszkańca (tylko w przypadku małych i najmniejszych miast nie ma różnicy). Wiąże się to między innymi z odmiennością struktury społecznej tych środowisk (im większa miejscowość, tym więcej jest osób z wyższym wykształceniem, mających wysokie

kwalifikacje zawodowe), a także z odmienną sytuacją na rynku pracy. Stosunkowo najniższe średnie dochodów mieszkańców wsi, po części także małych miast, wynikają w pewnej mierze ze specyfiki ich sytuacji zawodowej - z tego, że utrzymują się oni głównie z rolnictwa. Należy pamiętać, że stosunkowo słabą kondycję finansową tych rodzin w pewnym stopniu rekompensuje to, iż w znacznej mierze są one samowystarczalne w zaspokajaniu potrzeb żywnościowych.

Ocena warunków materialnych rodzin

Obecnie najwięcej ankietowanych (43%) określa warunki materialne swoich gospodarstw jako przeciętne, ponad jedna trzecia (36%) jako złe, a jedna piąta (21%) pozytywnie ocenia sytuację ekonomiczną swojego gospodarstwa.

Tabela 1

Jak Pan(i) ocenia obecne warunki materialne swojego gospodarstwa domowego? Czy są one:	Wskazania respondentów według terminów badań											
	V '89	V '90	V '91	V '92	V '93	V '94	V '95	V '96	V '97	V '98	V '99	VI '00
	w procentach											
- dobre	4	5	5	3	3	5	7	8	8	8	8	7
- raczej dobre	6	9	6	8	11	13	12	15	19	21	16	14
- ani dobre, ani złe	50	49	49	43	48	41	49	44	47	44	43	43
- raczej złe	24	16	17	19	18	17	12	14	10	11	15	16
- złe	15	21	23	27	20	25	20	19	16	16	18	20

W latach '89 -'91 pytanie brzmiało: „Jak ocenia Pan(i) swoje (rodziny) obecne warunki materialne?”. Odpowiadając na nie badani posługiwali się 7- punktową skalą, której środkowa kategoria oznaczała „średnie, przeciętne”.

Z pomiaru opinii wynika, że w latach '89 -'96 więcej było rodzin żyjących w subiektywnie złych warunkach materialnych niż w dobrych. Dysproporcje te szczególnie silnie zaznaczyły się w kryzysowym roku '92. Z czasem jednak liczebności obu grup wyraźnie się zbliżyły i - mimo wahań widocznych w comiesięcznych pomiarach - w latach '97-'98 pozostawały mniej więcej w równowadze. W maju '99 odnotowaliśmy jednak ponownie przewagę (9-punktową) odsetka osób niezadowolonych z materialnych warunków egzystencji swoich rodzin nad zadowolonymi. Obecnie liczba rodzin żyjących w złych warunkach materialnych (36%) wyraźnie przeważa nad liczbą wyrażających zadowolenie (21%), co

świadczy o pogorszeniu się kondycji materialnej polskich rodzin. Tak więc, począwszy od roku '98 obserwujemy powolny, ale systematyczny spadek odsetka osób pozytywnie oceniających sytuację materialną swoich rodzin i wzrost odsetka niezadowolonych z warunków materialnych, przy względnie stałej liczbie badanych określających je jako przeciętne.

Postrzeganie dochodów własnej rodziny na tle dochodów innych rodzin w Polsce

Wprawdzie ponad dwie piąte ankietowanych (43%) ocenia warunki materialne swojego gospodarstwa jako „ani dobre, ani złe”, jednak blisko trzy piąte (58%) uważa, że całkowite dochody ich rodzin są niższe od przeciętnych.

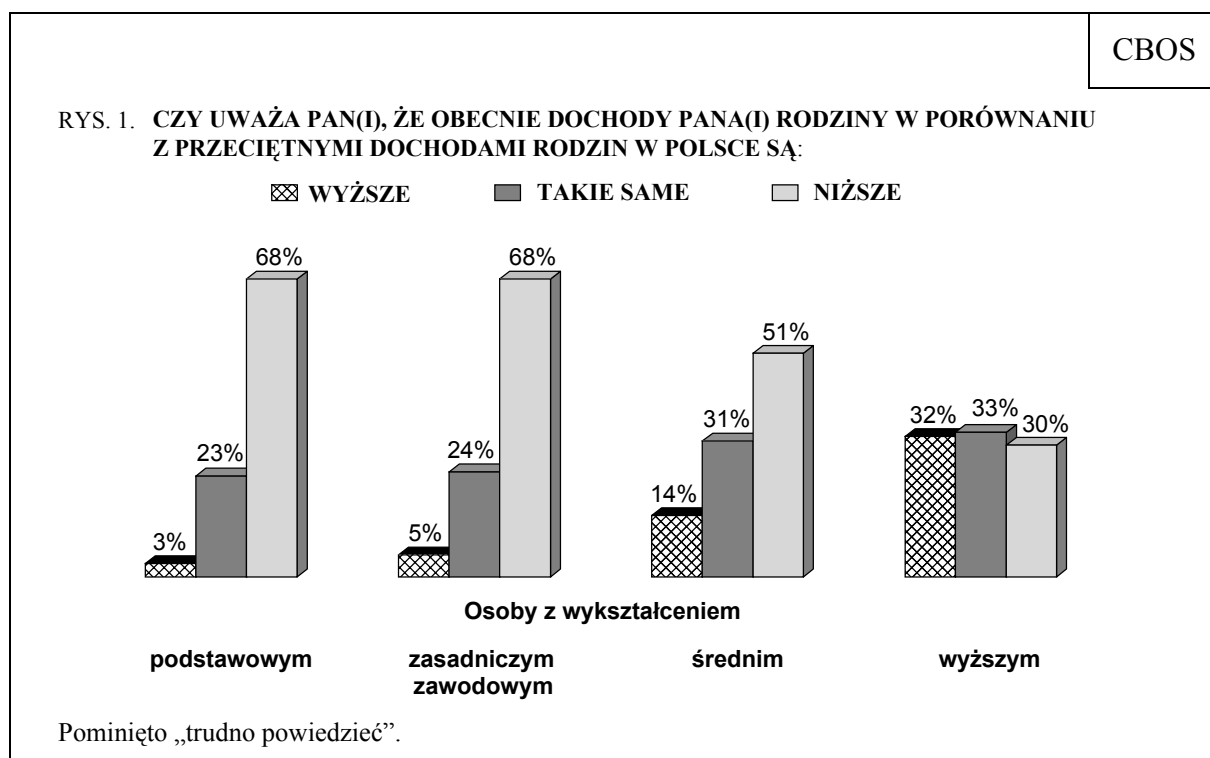
Postrzeganie własnych dochodów w stosunku do przeciętnych dochodów rodzin w Polsce ulegało zmianom. W latach '92 i '94 większość Polaków (około 60%) deklarowała *względne poczucie upośledzenia finansowego* swoich rodzin, w tym 28%-30% określało dochody swoich gospodarstw domowych jako *znacznie niższe* od przeciętnych. Od roku '95 samoocena wyraźnie się poprawiła - zaczęło przybywać osób mających poczucie uprzywilejowania finansowego, ubywało zaś tych, którzy czują się pod tym względem upośledzeni. Ta pozytywna tendencja uległa jednak w roku '98 niewielkiemu zahamowaniu, co potwierdziło się w następnych latach. Od maja '98 już wyraźnie zwiększyła się (o 8 punktów procentowych) grupa osób mających poczucie upośledzenia, a od stycznia '99 wzrósł (o 4 punkty) - utrzymujący się w latach '95-'99 na tym samym poziomie - odsetek osób deklarujących głębokie poczucie upośledzenia.

Tabela 2

Czy uważa Pan(i), że obecnie dochody Pana(i) rodziny w porównaniu z przeciętnymi dochodami rodzin w Polsce są:	Wskazania respondentów według terminów badań							
	IV '92	IV '94	IV '95	IV '96	X '97	V '98	I '99	VI '00
	w procentach							
- znacznie wyższe	1	1	1	1	1	1	1	1
- raczej wyższe	4	4	6	8	9	12	8	10
- takie same (przeciętne)	33	35	36	34	37	37	34	27
- raczej niższe	33	30	34	34	31	28	33	33
- znacznie niższe	28	30	22	19	19	22	21	25

W tabeli pominięto „trudno powiedzieć”.

Najistotniejszym czynnikiem różnicującym postrzeganie wysokości własnych dochodów na tle dochodów innych rodzin jest wykształcenie ankietowanych, które należy do najważniejszych determinant różnych wymiarów oceny sytuacji finansowej rodzin. Im badani są lepiej wykształceni, tym częściej postrzegają własną sytuację jako uprzywilejowaną, tym rzadziej zaś jako upośledzoną. Mimo że osoby z wyższym wykształceniem wykazują niewątpliwie największe poczucie zadowolenia z osiągniętych dochodów, jest to grupa wewnątrznie zróżnicowana: porównywalne są odsetki osób wykształconych deklarujących poczucie upośledzenia (30%), uprzywilejowania (32%) lub uważających, że ich dochody są takie same jak przeciętne dochody rodzin w kraju (33%). Warto jednak zauważyć, że wśród osób z wykształceniem średnim, zawodowym i podstawowym poczucie upośledzenia wyraźnie przeważa nad poczuciem uprzywilejowania lub postrzeganiem swoich dochodów jako przeciętnych.

Oceny poziomu życia

Obecnie 8% Polaków uważa, że ich rodziny żyją bardzo biednie, prawie dwie piąte zaś (39%) każdego dnia musi liczyć się z groszem (*żyjemy skromnie - musimy na co dzień bardzo*

oszczędnie gospodarować). Największa grupa (45%) określa poziom swojego życia jako średni. Gospodarstwa żyjące według własnego określenia dobrze lub bardzo dobrze, mimo że z perspektywy kilku lat widoczny jest minimalny wzrost ich liczby, ciągle stanowią znikomy odsetek polskich rodzin i ograniczają się do pewnych środowisk (osób wykształconych, wysoko kwalifikowanych oraz pracujących na własny rachunek).

Opinie o poziomie życia własnego gospodarstwa domowego zmieniały się w czasie. W latach '93-'95 ponad połowa badanych określała poziom życia swoich rodzin jako biedny lub skromny. Pod koniec roku '95 zaczęło przybywać osób, którym żyje się „średnio”, zmniejszyła się natomiast grupa żyjących gorzej (skromnie i biednie). Stan ten utrzymał się do drugiej połowy roku '97. Od tego momentu odnotowujemy powolny wzrost liczby rodzin żyjących skromnie i biednie (z 40% w roku '97 do 47% obecnie). Przede wszystkim przybywa osób żyjących skromnie, zmuszonych na co dzień do bardzo oszczędnego gospodarowania. W tym roku po raz pierwszy od kwietnia '95 liczba gospodarstw żyjących gorzej niż średnio przewyższa liczbę gospodarstw charakteryzujących swoje warunki materialne jako „średnie”. Należy jednak wyraźnie podkreślić, iż odsetek badanych oceniających, że ich rodziny żyją bardzo biednie, w zasadzie nie zmienia się od lat, kształtując się na poziomie od 6% do 9%.

Tabela 3

Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana(i) gospodarstwie domowym?	Wskazania respondentów według terminów badań									
	V '93	IV '94	IV '95	XI '95	IV '96	X '96	I '97	X '97	I '99	VI '00
	w procentach									
Żyjemy bardzo biednie - nie starcza nam nawet na podstawowe potrzeby	9	9	9	6	7	6	7	7	7	8
Żyjemy skromnie - musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować	42	43	42	39	38	34	32	33	36	39
Żyjemy średnio - starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy	45	44	45	49	50	54	54	54	50	45
Żyjemy dobrze - starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania	3	3	3	5	5	6	6	5	6	7
Żyjemy bardzo dobrze - możemy pozwolić sobie na pewien luksus	0	0	1	1	0	0	1	1	1	1

Deklarowany poziom życia ujawnia wyjątkowo duże zróżnicowanie kondycji finansowej polskich rodzin. Wyraża się to w istotnym zróżnicowaniu średnich dochodów na osobę w gospodarstwach o różnym poziomie życia.

		CBOS
Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana(i) gospodarstwie domowym?		Deklarowany średni miesięczny dochód <i>per capita</i>
Ogółem		543 zł
Żyjemy bardzo biednie - nie starcza nam nawet na podstawowe potrzeby		299 zł
Żyjemy skromnie - musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować		431 zł
Żyjemy średnio - starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy		611 zł
Żyjemy dobrze - starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania		1044 zł
Żyjemy bardzo dobrze - możemy pozwolić sobie na pewien luksus		3892 zł

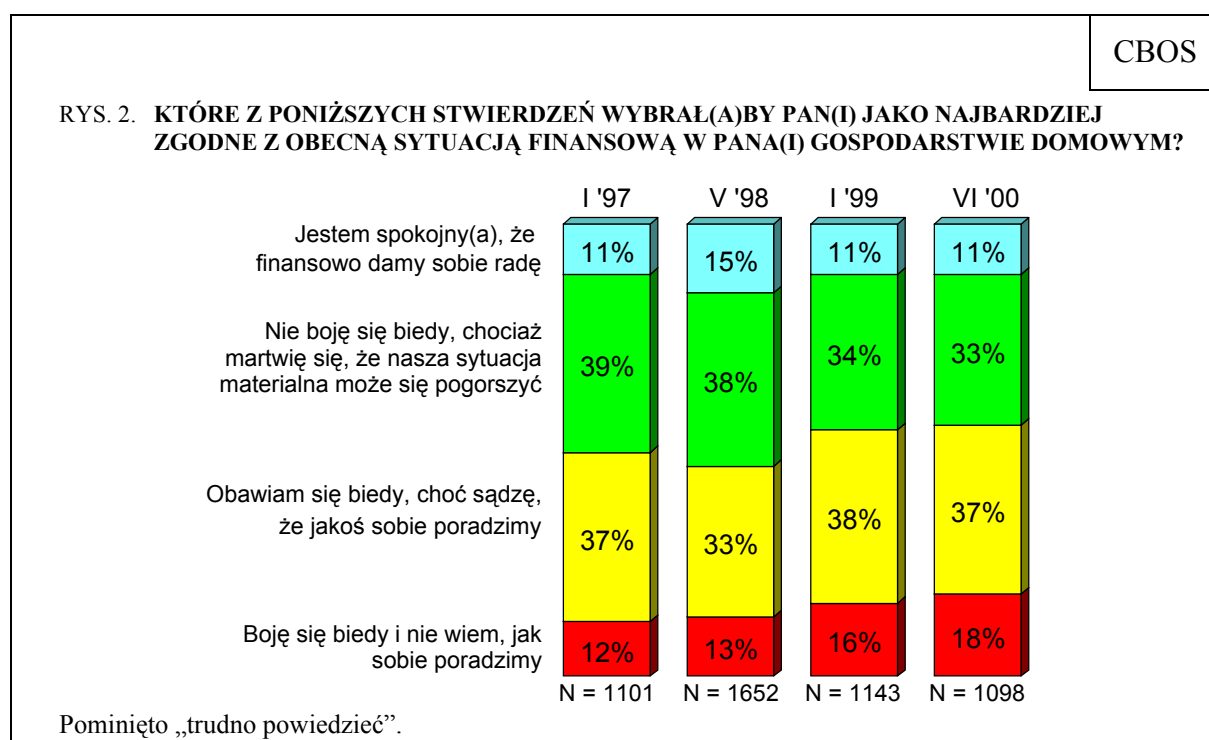
Zasobność rodzinnego portfela, będąca podstawą oceny poziomu życia, wykazuje wyraźne związki przede wszystkim z wykształceniem, kwalifikacjami, stosunkiem do zatrudnienia i, co oczywiste, z dochodami i oceną własnej sytuacji materialnej. Im niższe wykształcenie, niższe dochody i gorsza ocena warunków materialnych, tym większy odsetek badanych odczuwa biedę i braki finansowe (żyje skromnie), a zarazem mniejszy odsetek uważa, że żyje średnio lub powyżej średniej.

Spośród grup społeczno-zawodowych największe poczucie braków finansowych mają rolnicy, z których jedna piąta (21%) przyznaje się do biedy, a dalsze 45% do bardzo oszczędnego gospodarowania pieniędzmi (życie na skromnym poziomie). Równie duże poczucie braku środków mają, oprócz rolników, jeszcze tylko bezrobotni (23% - *żyjemy bardzo biednie* i 44% - *żyjemy skromnie*). Podobieństwo położenia ekonomicznego tych grup potwierdzają również bardzo zbliżone wartości deklarowanych średnich dochodów na jedną osobę w rodzinach rolników (307 zł) i bezrobotnych (313 zł). Ogólnie można stwierdzić, że życie biedne i skromne częściej jest udziałem gospodarstw wiejskich niż miejskich, częściej też osób zawodowo biernych (z wyjątkiem uczniów) niż utrzymujących się z dochodów z pracy.

W najlepszej sytuacji znajdują się rodziny badanych z wyższym wykształceniem, z których 30% deklaruje, że żyje dobrze lub bardzo dobrze. Takie deklaracje dotyczą także 28% gospodarstw domowych osób pracujących na własny rachunek oraz 22% rodzin przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji. Ciekawe, że pracujący na własny rachunek nieco częściej niż kadra kierownicza i inteligencja deklarują, że żyją co najmniej dobrze, mimo iż właśnie przedstawiciele tej ostatniej grupy osiągają najwyższe średnie miesięczne dochody na osobę w rodzinie (średnio wyższe o 100 zł niż pracujący na własny rachunek). Najwidoczniej o ocenie poziomu życia decydują nie tylko środki finansowe pozostające do dyspozycji, ale także aspiracje ekonomiczne i możliwości ich zaspokojenia. Jednocześnie w obu tych grupach społecznych nie ma rodzin żyjących w ubóstwie, a ponad 80% ocenia poziom życia swojej rodziny jako co najmniej „średni”.

Poczucie zagrożenia biedą

W ciągu ostatniego roku nie zmieniło się deklarowane poczucie bezradności i zagrożenie biedą. Jednak z dłuższej perspektywy czasowej można zauważyć minimalny, ale systematyczny wzrost obaw przed biedą - od roku '97 zwiększył się (o 6 punktów) odsetek osób mających poczucie bezradności wobec zagrożenia biedą (*boję się biedy i nie wiem, jak sobie poradzimy*).

Warto zauważyć, że obawa przed biedą połączona z poczuciem bezradności ma stosunkowo szeroki zasięg - prawie co szósty Polak (18%) boi się biedy i nie wie, jak sobie poradzi. Jednocześnie do życia bardzo biednego (*żyjemy bardzo biednie - nie starcza nam nawet na podstawowe potrzeby*) przyznaje się o połowę mniejszy odsetek ankietowanych (8%). Najwidoczniej łatwiej przyznać się do poczucia zagrożenia biedą niż utożsamiać się z ludźmi naprawdę biednymi.

ZASIĘG BIEDY W POLSCE

Ekonomiści stosują różne miary w diagnozowaniu ubóstwa i w zależności od przyjętego kryterium inna jest jego skala w społeczeństwie. *Ubóstwo absolutne*⁴ oznacza poziom poniżej minimum niezbędnego dla zaspokojenia potrzeb związanych z wyżywieniem, ubraniem i dachem nad głową. *Ubóstwo relatywne* mierzy się dystansem do sytuacji przeciętnej - za biednych uważa się ludzi otrzymujących mniej niż połowę przeciętnych dochodów. Według tego kryterium w całej badanej zbiorowości w ubóstwie relatywnym żyje 14% ankietowanych (osiąga dochody na osobę w rodzinie nie wyższe niż 270 zł).

Według definicji *ubóstwa subiektywnego* biedni są ci, którzy sami siebie uważają za biednych, mają poczucie upośledzenia finansowego lub sądzą, że biedne jest społeczeństwo. Skala *ubóstwa subiektywnego* jest z reguły większa niż *relatywnego*.

Uchwycenie skali ubóstwa subiektywnego wydaje się szczególnie interesujące. Z dotychczasowych doświadczeń wiadomo, że tego rodzaju odczucia społeczne wykazują silne powiązania z postrzeganiem rzeczywistości społecznej i politycznej, zachowaniami wyborczymi, aktywnością społeczną itp.

Dla zdefiniowania skali ubóstwa w Polsce zastosowaliśmy dwa rodzaje wskaźników: 1) wysokość dochodu *per capita*, który stanowi w miarę zobiektywizowany wymiar kondycji finansowej Polaków oraz 2) wymiar subiektywny, tzn. opinie ankietowanych na temat ich osobistej sytuacji finansowej - warunków materialnych, postrzegania własnych dochodów na tle dochodów innych rodzin, poziomu życia rodziny, poczucia bezradności wobec zagrożenia ubóstwem.

⁴ W literaturze przedmiotu istnieją pojęcia ubóstwa absolutnego, relatywnego i subiektywnego. Patrz: *Polska bieda. Kryteria. Ocena. Przeciwdziałanie*, pod red. S. Golinowskiej, wyd. IPiSS, Warszawa 1996.

Finansowy próg biedy (ubóstwo obiektywne)

Dochód przypadający na osobę w gospodarstwie domowym jest silnie skorelowany z subiektywnym poczuciem upośledzenia finansowego, oceną poziomu życia i deprivacji potrzeb. Wysokość dochodu (mierzona za pomocą średniej miesięcznych dochodów przypadających na członka rodziny) stanowi podstawowe kryterium skali niezaspokojenia potrzeb. Interesujące więc wydaje się, jak w kategoriach finansowych ankietowani określają próg biedy. Do tego celu posłużyły odpowiedzi na pytanie: *poniżej jakiego dochodu na jedną osobę w rodzinie miesięcznie zaczyna się już bieda?*

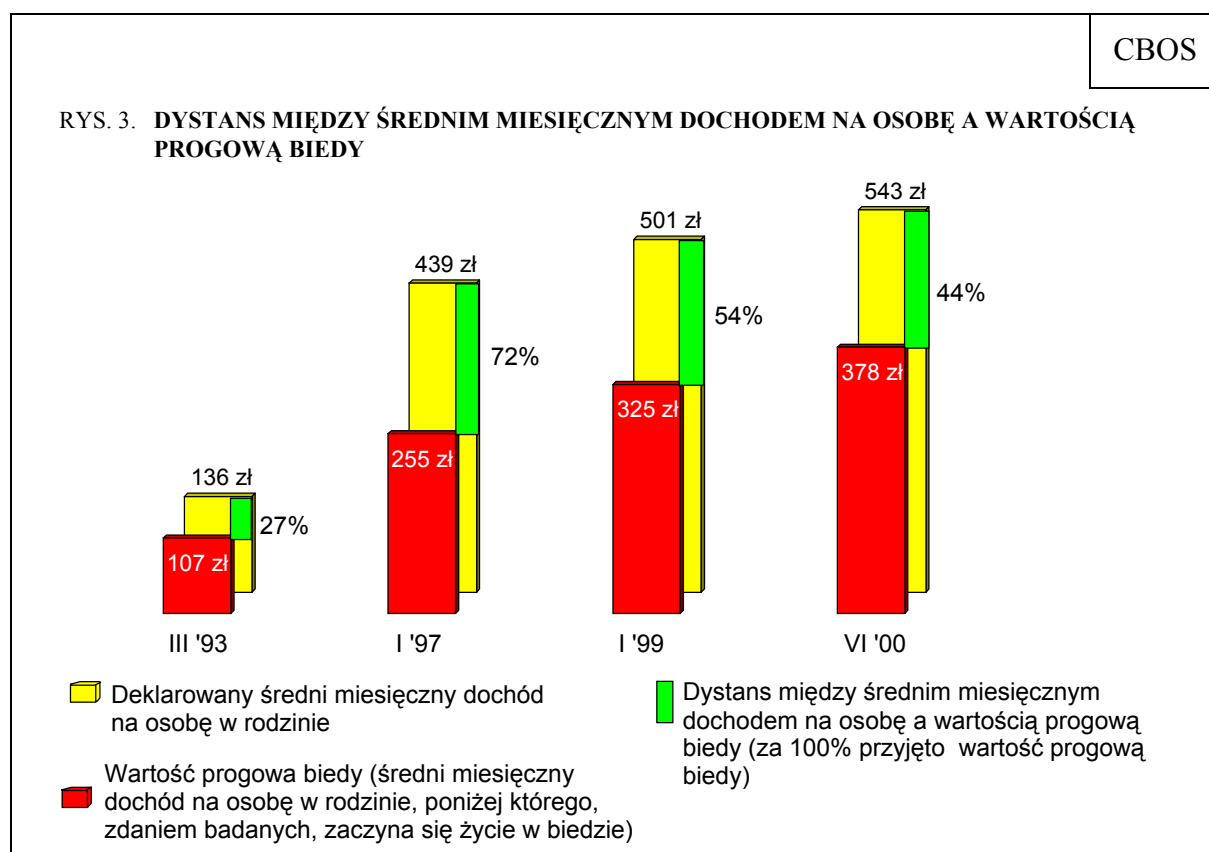
W czerwcu br. próg finansowy, poniżej którego zaczyna się życie w ubóstwie, ankietowani oszacowali średnio na 378 zł miesięcznie na osobę w rodzinie. Zadeklarowane przez nich przeciętne dochody przypadające na członka rodziny wynoszą średnio 543 zł, są więc o 44% wyższe od wartości progowej biedy.

Jeśli oszacowany przez ankietowanych dochód, od którego zaczyna się bieda, uznać za **obiektywne kryterium biedy**, to okazuje się, że w czerwcu tego roku co trzeci Polak żył w sferze zagrożenia ubóstwem, tzn. **33% badanych osiągało miesięczne dochody na osobę w rodzinie nie wyższe niż społecznie zdefiniowana wartość progowa biedy (378 zł)**. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że już przy wartości wyższej od tego progu o ok. 20 zł na osobę miesięcznie, tzn. miesięcznym dochodzie 400 zł *per capita*, sfera zagrożenia ubóstwem rozszerza się do 45% Polaków. Można więc stwierdzić, przyjmując bardzo rygorystyczne kryterium finansowe (dochód 378 zł *per capita*), że jedna trzecia społeczeństwa jest biedna, ale dalsze 12% balansuje na granicy ubóstwa (osiąga dochody *per capita* nie wyższe niż 400 zł miesięcznie). Tak więc, **w zależności od rygoryzmu przyjętego kryterium, w sferze zagrożenia ubóstwem w Polsce znajduje się od 33% do 45% społeczeństwa.**

Określony obecnie średni finansowy próg biedy (378 zł) jest o 16% wyższy od wysokości tego wskaźnika sprzed roku. Według danych GUS w roku '99 średnia roczna inflacja wyniosła 7,3%. Można więc uznać, że od stycznia '99 nastąpił 9-punktowy wzrost społecznie postrzeganego progu biedy. Jednocześnie średnie miesięczne dochody na osobę w rodzinie - przy uwzględnieniu poziomu inflacji - w zasadzie się nie zmieniły.

Analizując dynamikę zmian odnotowaną między kolejnymi pomiarami można zauważyć, że:

- w latach '93-'97 dystans między średnimi dochodami a finansowym progiem biedy znacznie się zwiększył, co świadczy o poprawie warunków materialnych społeczeństwa i spadku zagrożenia biedą. Rok '93 zapoczątkował wychodzenie z kryzysu ekonomicznego, od tego momentu zaczął się też powolny wzrost płac i dochodów;
- poziom zagrożenia społeczeństwa ubóstwem był najniższy w roku '97;
- od roku '97 wzrost deklarowanych dochodów jest niższy niż przyrost wartości dochodu, od którego - w opinii społecznej - zaczyna się bieda. To sprawia, że dystans między przeciętnymi dochodami a finansowym kryterium biedy zaczął się zmniejszać, tym samym można mówić o wzroście zagrożenia biedą w ostatnich latach.

Postrzeganie finansowego progu biedy jest w polskim społeczeństwie wyraźnie zróżnicowane. Niemal co czwarty badany uważa, że bieda w rodzinie zaczyna się wówczas, gdy dochody na jedną osobę nie przekraczają 200 zł miesięcznie, co piąty - gdy wynoszą one

od 201 zł do 300 zł na osobę miesięcznie. Warto jednak zaznaczyć, że w porównaniu z ubiegłym rokiem liczba respondentów tak określających finansowy próg biedy wyraźnie zmalała (o 15 punktów). Jednocześnie wzrosła liczba badanych postrzegających zagrożenie biedą nawet przy dochodach wyższych niż 400 zł na osobę (niemal co szósty podaje kwoty od 401 zł do 500 zł, a co ósmy - powyżej 500 zł na osobę w rodzinie). Oznacza to, że w ciągu półtora roku, jakie minęło od poprzedniego pomiaru, podniósł się postrzegany przez społeczeństwo próg biedy.

Tabela 4

Jak Pan(i) sądzi, poniżej jakiego dochodu zaczyna się już bieda? Chodzi o wysokość dochodu na jedną osobę w rodzinie miesięcznie	Wskazania respondentów według terminów badań			Zmiany '99-'00
	I '97	I '99	VI '00	
	w procentach			
Do 100 zł	13	10	8	-2
101 - 200 zł	33	23	14	- 9
201 - 300 zł	29	25	21	-4
301 - 400 zł	9	13	14	+1
401 - 500 zł	5	14	18	+4
Powyżej 500 zł	1	6	13	+7
Trudno powiedzieć	10	9	13	+4

Wysokość postrzeganych progów biedy jest silnie zróżnicowana w zależności od rzeczywistego poziomu dochodów Polaków. Inne czynniki znacznie mniej wyraźnie różnicują opinie na ten temat. Średnie wartości finansowego progu biedy są tym wyższe, im wyższe realne dochody przypadają miesięcznie na osobę w rodzinie. Finansowy próg biedy postrzegany przez respondentów osiągających dochody powyżej 799 zł jest niemal dwukrotnie wyższy od finansowego progu biedy szacowanego przez tych, którzy uzyskują dochody *per capita* nieprzekraczające 275 zł miesięcznie. Inaczej mówiąc, każda grupa społeczna ma „własny” próg biedy finansowej.

W Polsce odnotowujemy duże zróżnicowania w poziomie zagrożenia biedą. Ubóstwo wyraźnie wiąże się z wykształceniem, kwalifikacjami badanych, stosunkiem do zatrudnienia i miejscem zamieszkania.

Grupy społeczne

Badani żyjący w ubóstwie obiektywnym
(osiągający średni miesięczny dochód na osobę
w rodzinie nie wyższy niż wartość progowa biedy)

N=867

Wiek

Od 18 do 24 lat	37%
25-34	44%
35-44	39%
45-54	33%
55-64	21%
65 lat i więcej	19%

Wykształcenie

Podstawowe	41%
Zasadnicze zawodowe	44%
Średnie	25%
Wyższe	7%

Miejsce zamieszkania

Wieś	49%
Miasto do 20 tys. mieszkańców	35%
20-100 tys.	29%
101 -500 tys.	16%
501 tys. i więcej ludności	18%

Zawodowo aktywni

Kadra kierownicza i inteligencja	13%
Pracownicy umysłowi niższego szczebla	14%
Pracownicy fizyczno-umysłowi	35%
Robotnicy wykwalifikowani	37%
Robotnicy niewykwalifikowani	60%
Rolnicy	63%
Pracujący na własny rachunek	11%

Zawodowo bierni

Emeryci	15%
Renciści	41%
Uczniowie i studenci	25%
Bezrobotni	70%
Gospodynie domowe	55%

Wielkość gospodarstwa domowego

Jednoosobowe	7%
Dwuosobowe	13%
Trzyosobowe	23%
Czteruosobowe	36%
Pięciosobowe	46%
Sześćciosobowe i większe	66%

Według przyjętego kryterium finansowego, biedą zagrożone są - oprócz bezrobotnych (70%) - przede wszystkim rodziny rolników (63%) i robotników niewykwalifikowanych (60%), a także rodziny wielodzietne, liczące co najmniej 6 osób (66%). Obecnie bieda dotyka także co trzecią rodzinę czteroosobową i ponad dwie piąte rodzin pięcioosobowych.

Ubóstwo subiektywne

Oceny poziomu życia, zamożności, ekonomicznego uprzywilejowania podobnie jak poczucie finansowego upośledzenia i materialnego niedostatku są względne. Oznacza to, że ludzie o niskich dochodach i obiektywnie złej kondycji finansowej mogą mieć mniejsze poczucie braku środków niż osoby o relatywnie dobrej sytuacji materialnej, ale rozwiniętych aspiracjach ekonomicznych. Trzeba też pamiętać, że w Polsce zróżnicowane są zarówno wynagrodzenia za pracę decydujące o dochodach rodzin, jak i koszty utrzymania. Czynniki subiektywne uwzględnia także inne sytuacje, w jakich znajduje się rodzina, które wymykają się spod kontroli, jeśli uwzględniamy tylko wymiar obiektywny (np. osoby chore i niepełnosprawne w rodzinie i związane z tym koszty leczenia czy rehabilitacji). Dlatego oceny dotyczące różnych wymiarów własnej sytuacji materialnej są raczej wskaźnikiem pewnej kondycji psychospołecznej niż sytuacji obiektywnej.

Przypomnijmy: średni miesięczny dochód na osobę w całej badanej zbiorowości wynosi 543 zł, jedna trzecia badanych osiąga dochody nie wyższe od wartości progowej biedy (378 zł), co czwarty ankietowany ma poczucie upośledzenia finansowego mierzonego wysokością dochodów w porównaniu z przeciętnymi dochodami rodzin w Polsce, 8% badanych ocenia, że ich rodziny żyją bardzo biednie, a 6% utożsamia się z ludźmi naprawdę biednymi. Jednocześnie część respondentów - którzy według takiego obiektywnego kryterium, jakim jest wysokość dochodu na osobę w gospodarstwie domowym, powinni mieć poczucie braków finansowych - określa poziom życia swojej rodziny jako średni lub wyższy od przeciętnego. To potwierdza subiektywizm ocen i skłania do stosowania kombinacji wskaźników dla zdefiniowania skali ubóstwa.

Tabela 5

Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana(i) gospodarstwie domowym?	Deklarowany średni miesięczny dochód <i>per capita</i>	Deklarowany średni miesięczny dochód <i>per capita</i> , od którego zaczyna się bieda	Gospodarstwa uzyskujące średnie miesięczne dochody <i>per capita</i> nie wyższe niż wartość progowa biedy (378 zł)
	w złotych		w procentach
Ogółem	543	378	25
Żyjemy bardzo biednie - nie starcza nam nawet na podstawowe potrzeby	299	351	71
Żyjemy skromnie - musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować	431	374	42
Żyjemy średnio - starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy	611	377	20
Żyjemy dobrze - starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania	1044	422	5
Żyjemy bardzo dobrze - możemy pozwolić sobie na pewien luksus	3892	528	0

Warto zauważyć, że ankietowani osiągający miesięczne dochody nie wyższe niż finansowy próg biedy (średnio 378 zł) nie zawsze identyfikują się z ubóstwem. Oczywiście większość osób deklarujących, że żyją biednie (70%), oraz znaczna część żyjących skromnie (42%) osiąga dochody nie wyższe niż finansowy próg biedy. Jednak wyraźnie widać, że relatywizacja ocen własnej sytuacji względem innych sprawia, iż jedni mają poczucie deprivacji mimo wyższych dochodów, inni przeciwnie - mimo dochodów na granicy ubóstwa identyfikują się z grupami o wyższym poziomie życia. Może to wskazywać na niezbyt wygórowane aspiracje ekonomiczne części polskich rodzin czy też niektórych środowisk społecznych.

Na mocy przyjętej definicji za osoby „subiektywnie” biedne uznaliśmy te, które spełniają jedno z wymienionych kryteriów: mają głębokie poczucie upośledzenia finansowego (swoje dochody uważają za *znacznie niższe* od przeciętnych), utożsamiają się z ludźmi biednymi (*sam jestem biedny*), zdecydowanie negatywnie oceniają warunki materialne swojej rodziny lub uważają, że ich rodziny żyją bardzo biednie (*nie starcza nawet na podstawowe potrzeby*).

Według tak przyjętego kryterium w sferze ubóstwa subiektywnego lokuje się 36% badanych. Przypomnijmy, że według zobiektywizowanego kryterium - za takie można uznać finansowy próg biedy, szacowany na podstawie odpowiedzi na pytanie o poziom dochodów, poniżej którego zaczyna się bieda - w biedzie żyje 33% ankietowanych i ich rodzin. Bez względu zatem na stosowane kryterium uzyskujemy taki sam zasięg biedy materialnej obejmującej około jednej trzeciej społeczeństwa. Ludzie, którzy sami siebie uznają za biednych, są także naprawdę biedni w opinii społeczeństwa. Wskazuje na to zbieżność wysokości średniego dochodu przypadającego miesięcznie na osobę w rodzinach „subiektywnie biednych” (368 zł) z wartością finansowego progu biedy, który został oszacowany przez respondentów na 378 zł miesięcznie na osobę w rodzinie. Nie oznacza to jednak, jak pokażą dalsze badania, że oba kryteria spełniają ci sami ludzie.

Analiza społeczno-zawodowa wyraźnie wskazuje na zbieżność cech statusu społeczno-ekonomicznego osób *subiektywnie biednych*. Są to przede wszystkim ludzie starsi, niewykształceni, niżej kwalifikowani. Wśród aktywnych zawodowo w najgorszym położeniu znajdują się rolnicy, z których aż 74% uważa się za *subiektywnie biednych*. Do biednych zalicza się dwie piąte robotników niewykwalifikowanych (40%), prawie co trzeci robotnik wykwalifikowany (31%) oraz ponad jedna czwarta pracowników fizyczno-umysłowych (27%). W relatywnie lepszym położeniu znajdują się pracownicy umysłowi niższego szczebla, w najlepszym - kadra kierownicza i inteligencja.

Poczucie biedy subiektywnej wiąże się z wielkością gospodarstwa domowego. Największą kumulację tak zdefiniowanej biedy spotykamy w rodzinach jednoosobowych oraz liczących pięć osób i więcej. W relatywnie lepszej kondycji pozostają rodziny trzy- i czteroosobowe. Jednak nawet w tej kategorii rodzin częściej niż co czwarta sytuuje się w sferze biedy subiektywnej.

Grupy społeczne

Badani żyjący w biedzie subiektywnej

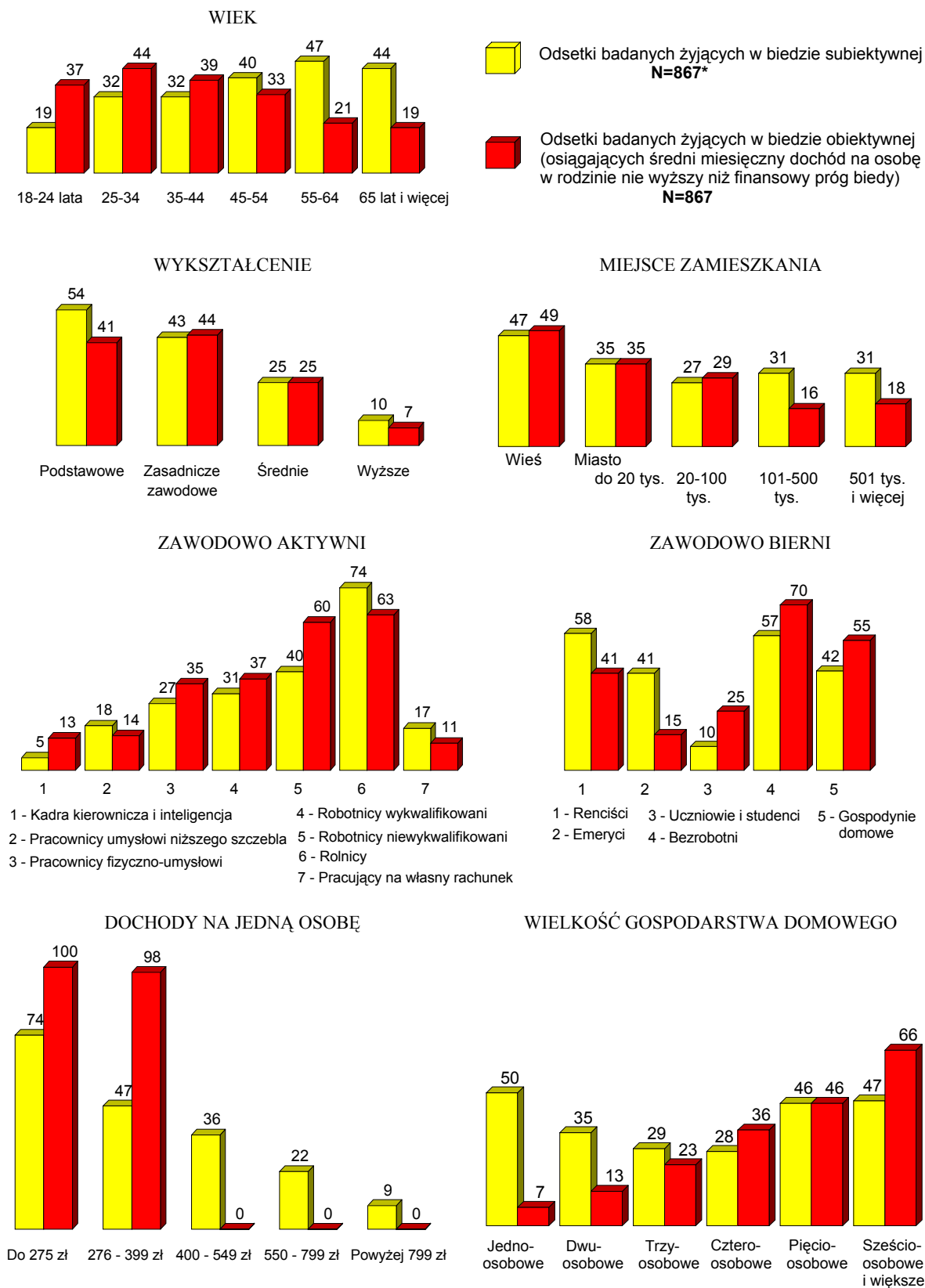
	N=867*
Wiek	
Od 18 do 24 lat	19%
25-34	32%
35-44	32%
45-54	40%
55-64	47%
65 lat i więcej	44%
Wykształcenie	
Podstawowe	54%
Zasadnicze zawodowe	43%
Średnie	25%
Wyższe	10%
Miejsce zamieszkania	
Wieś	47%
Miasto do 20 tys. mieszkańców	35%
20-100 tys.	27%
101 -500 tys.	31%
501 tys. i więcej ludności	31%
Zawodowo aktywni	
Kadra kierownicza i inteligencja	5%
Pracownicy umysłowi niższego szczebla	18%
Pracownicy fizyczno-umysłowi	27%
Robotnicy wykwalifikowani	31%
Robotnicy niewykwalifikowani	40%
Rolnicy	74%
Pracujący na własny rachunek	17%
Zawodowo bierni	
Renciści	58%
Emeryci	41%
Uczniowie i studenci	10%
Bezrobotni	57%
Gospodynie domowe	42%
Dochody na jedną osobę	
Do 275 zł	74%
276 - 399 zł	47%
400 - 549 zł	36%
550 - 799 zł	22%
Powyżej 799 zł	9%
Wielkość gospodarstwa domowego	
Jednosobowe	50%
Dwuosobowe	35%
Trzyosobowe	29%
Czterosobowe	28%
Pięciosobowe	46%
Sześćciosobowe i większe	47%

* Dla porównywalności obszarów biedy subiektywnej i biedy obiektywnej wskaźnik ten opracowano tylko dla osób, które ujawniły swoje dochody.

***Skala ubóstwa w Polsce
z uwzględnieniem obiektywnego i subiektywnego kryterium biedy***

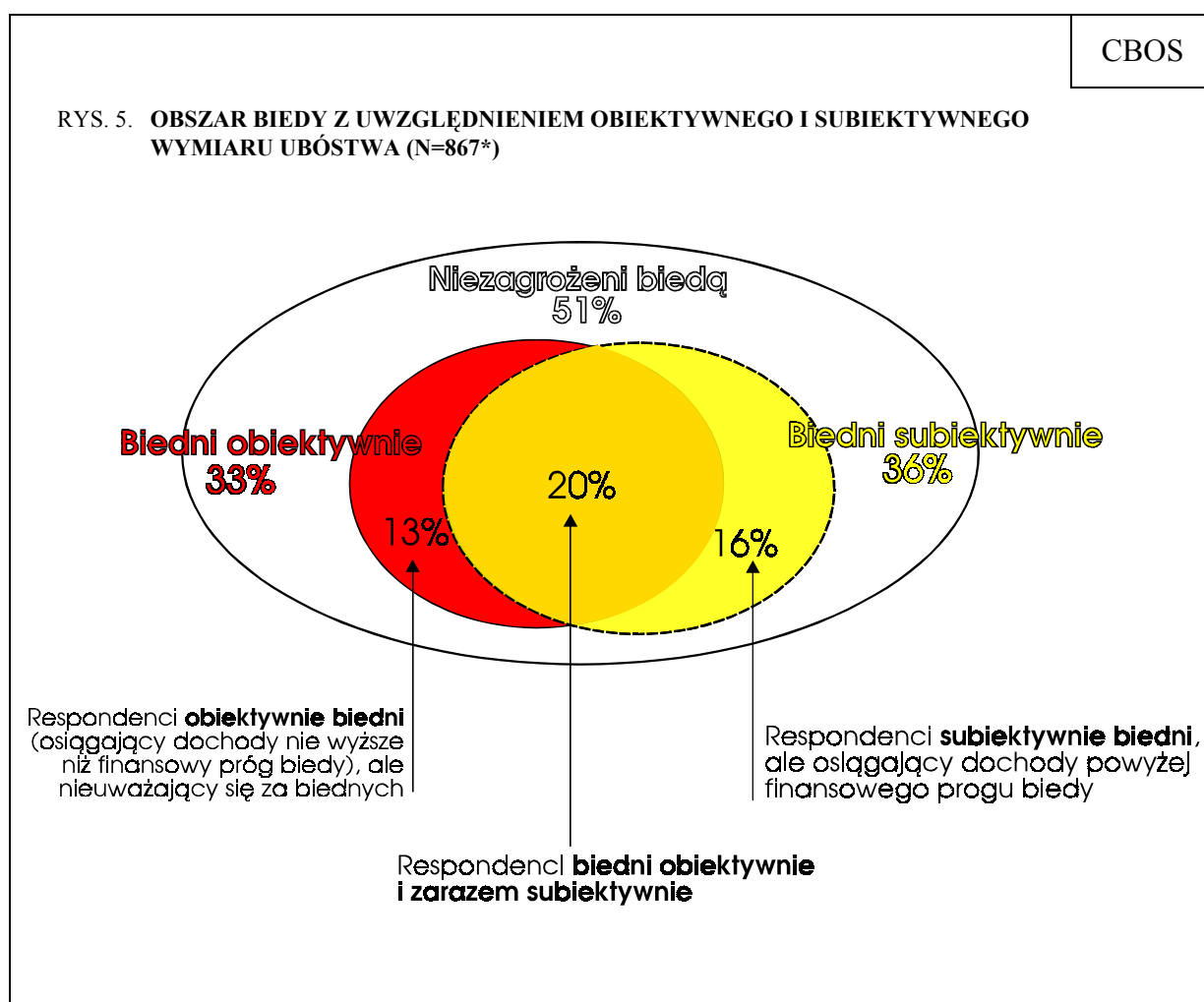
Warto zauważyć, że w poszczególnych grupach społecznych istnieje rozbieżność między rozmiarem *biedy obiektywnej* i *biedy subiektywnej*. Ludzie młodzi osiągają niskie dochody częściej, niż wynikałoby to z deklarowanego poczucia upośledzenia; rodziny wielodzietne znacznie częściej są zagrożone biedą "finansową", niż utożsamiają się z biedą. Rodziny jednoosobowe odwrotnie - mimo formalnie dobrej sytuacji mają duże poczucie upośledzenia finansowego. Takie rozbieżności, choć może nie aż tak duże, istnieją też w innych grupach społecznych. Nie ma w tym nic dziwnego. Jest rzeczą oczywistą, że takie same dochody na osobę deklarowane w rodzinie rolnika i robotnika wielkomięjskiego nie oznaczają tego samego - inne są koszty utrzymania rodziny i możliwości jej wyżywienia. Przy tych samych dochodach *per capita* rodzin jedno- i wieloosobowych zdecydowanie różny jest udział kosztów związanych z utrzymaniem mieszkania w całym budżecie domowym itp. Z drugiej strony co czwarty respondent osiągający miesięczne dochody poniżej 275 zł na osobę w rodzinie (a więc znacznie poniżej finansowego progu biedy) nie uważa swojej rodziny za biedną. Tak więc prawdziwy obszar upośledzenia finansowego wykracza zarówno poza obszar biedy określonej według kryterium obiektywnego, jak i poza obszar biedy subiektywnej.

RYS. 4. ZRÓŻNICOWANIE BIEDY SUBIEKTYWNEJ I OBIEKTYWNEJ W POSZCZEGÓLNYCH KATEGORIACH SPOŁECZNYCH

* Dla porównywalności obu obszarów ubóstwa wskaźnik ten opracowano tylko dla osób, które ujawniły swoje dochody.

Z zestawienia danych dotyczących rzeczywistej i odczuwanej biedy wynika, że - niezależnie od jej definiowania - w biedzie żyje prawie połowa badanych (49%), przy czym obszary rzeczywistego i subiektywnego zagrożenia biedą jedynie częściowo się pokrywają. Tylko 20% ankietowanych uważa się za biednych i jednocześnie osiąga dochody nie wyższe niż wartość progowa biedy. Jednocześnie spośród osób, które mają dochody nie wyższe od finansowego progu biedy, blisko co ósma (13%) nie utożsamia się z ludźmi biednymi.

* Dla porównywalności obu obszarów ubóstwa wskaźnik ten opracowano tylko dla osób, które ujawniły swoje dochody.

Z analiz i zestawień różnych wskaźników dotyczących sytuacji materialnej Polaków wynika, że:

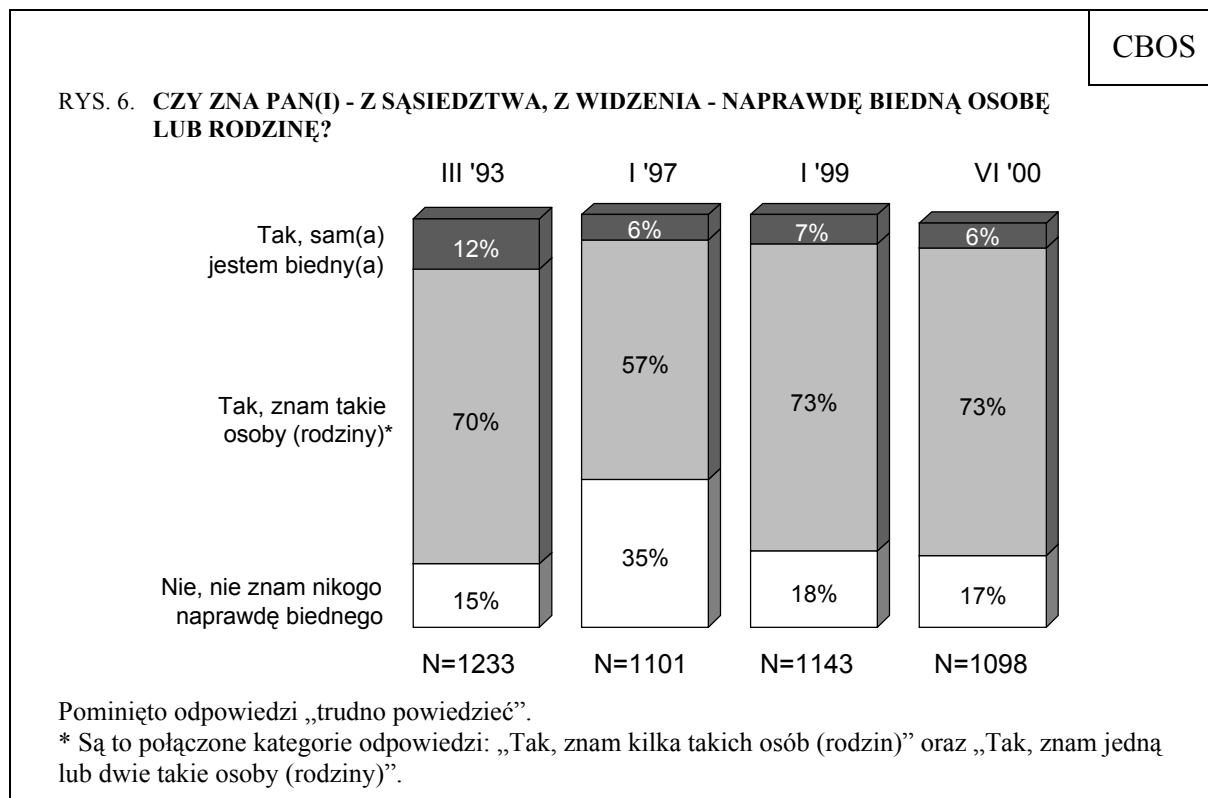
- 14% badanych osiąga nie więcej niż połowę przeciętnych dochodów (*bieda relatywna*);
- 33% ankietowanych uzyskuje miesięczne dochody na osobę w rodzinie nie wyższe niż określana przez badanych wartość progowa biedy (*bieda obiektywna według społecznie zdefiniowanego kryterium*);
- 36% badanych deklaruje poczucie upośledzenia finansowego (*bieda subiektywna*);
- 47% rodzin osiąga dochody nieprzekraczające wysokości minimum socjalnego, które - według Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych - w marcu tego roku dla czteroosobowej rodziny pracowniczej wynosiło 504 zł;
- 49% badanych obiektywnie lub subiektywnie żyje w sferze ubóstwa (łącznie osoby osiągające dochody nie wyższe od społecznie określonego finansowego progu biedy oraz takie, które - bez względu na wysokość uzyskiwanych dochodów - same uważają się za biedne). Warto zauważyć, że wynik ten jest zbieżny z obszarem biedy, jaki uzyskaliśmy stosując mniej rygorystyczne kryterium finansowe (dochody miesięczne wyższe o 20 zł *per capita*);
- 20% badanych żyje w warunkach, które można nazwać biedą zarówno obiektywną, jak i subiektywną;
- najniższe deklarowane przez ankietowanych średnie dochody (185 zł) stanowią jedną szóstą najwyższych średnich dochodów (1089 zł).

Uzyskane przez nas dane sondażowe są zbieżne z oficjalnymi statystykami prowadzonymi przez wyspecjalizowane instytucje, na które powołują się eksperci⁵.

⁵ Por. *Kultura biedy - wywiad z prof. Stanisławą Golinowską*, „Gazeta Wyborcza”, 8-9 lipca 2000. Według prof. St. Golinowskiej w sferze ubóstwa subiektywnego lokuje się mniej więcej jedna trzecia społeczeństwa, minimum socjalnego nie osiąga nawet połowa Polaków, bieda relatywna wynosi 16%, a 20% najbogatszych Polaków osiąga dochody 4,5 razy większe niż ci, którzy mają najmniej.

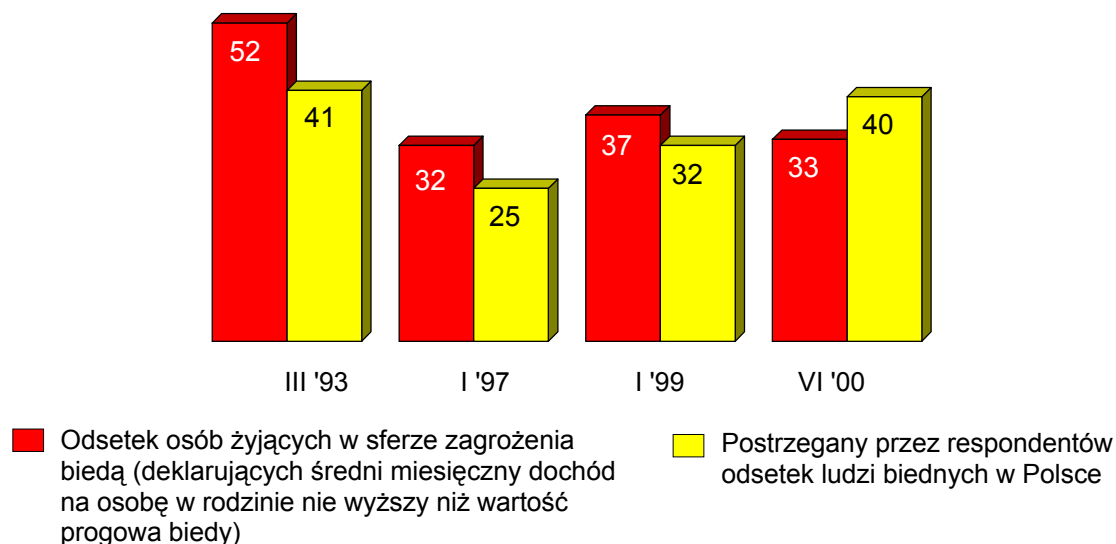
Postrzeganie rozmiarów ubóstwa w Polsce i prognozy w tej dziedzinie

Od ubiegłego roku nie zmieniła się liczba ankietowanych znających ludzi naprawdę biednych. Obecnie niespełna jedna piąta (17%) przyznaje, że w ogóle nie zna ludzi żyjących w ubóstwie, a 6% badanych utożsamia się z ludźmi naprawdę biednymi.

Stabilnemu wskaźnikowi stykania się z biedą towarzyszy jednak zmiana w postrzeganiu jej rozmiarów. Ankietowani szacują, że obecnie na stu mieszkańców Polski przypada średnio 40 osób naprawdę biednych - ludzie biedni stanowią więc, według nich, 40% ogółu społeczeństwa. Oznacza to, że począwszy od roku '97 w opinii społecznej sfera biedy w naszym kraju się poszerza. Tak szacowanego rozmiaru biedy w Polsce nie notowaliśmy od roku '93, który był ostatnim rokiem kryzysu ekonomicznego. Warto jednak dodać, że rozmiar biedy jest zbliżony z obszarem ubóstwa, jaki uzyskaliśmy uwzględniając subiektywne kryteria biedy.

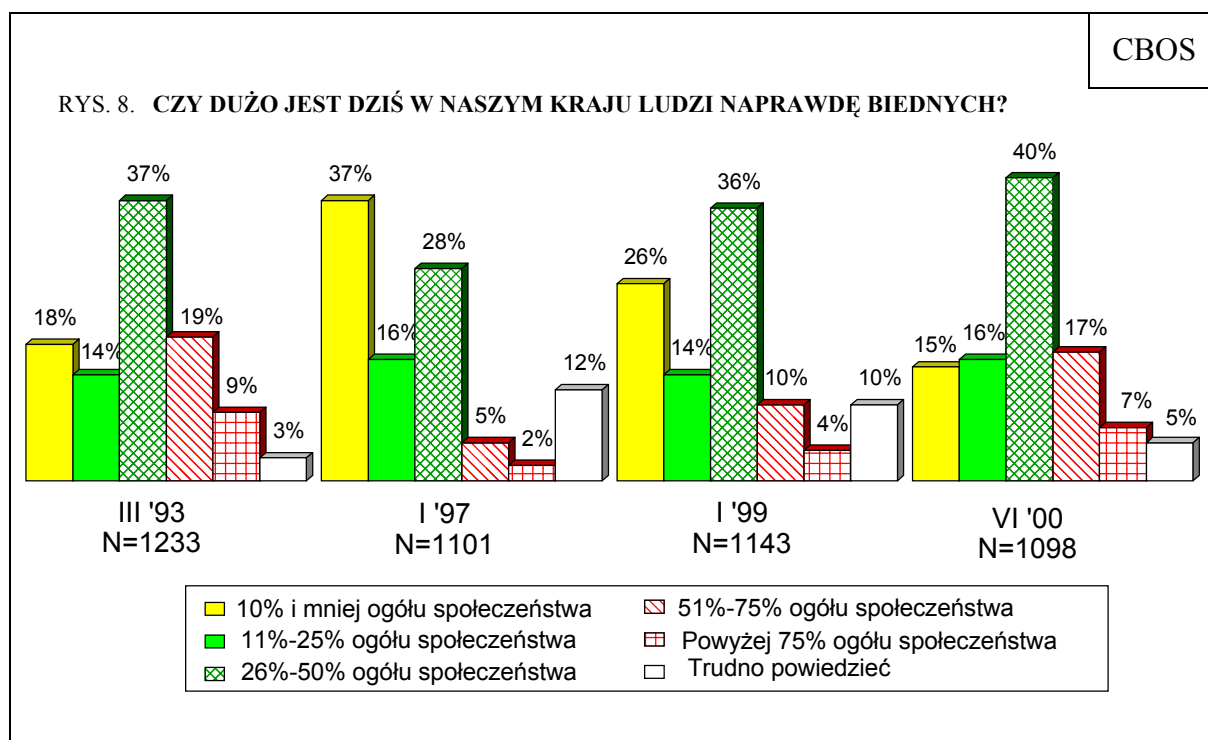
RYS. 7. ODSETKI OSÓB ŻYJĄCYCH W SFERZE ZAGROŻENIA UBÓSTWEM I POSTRZEGANE PRZEZ RESPONDENTÓW ODSETKI LUDZI BIEDNYCH W POLSCE

W porównaniu z rokiem '93 nastąpił w Polsce wyraźny spadek zagrożenia biedą - zmalał (z 52% do 33%) odsetek Polaków osiągających dochody *per capita* nie wyższe niż wartość progowa biedy. Jednak postrzegany zasięg ubóstwa w zasadzie się nie zmienił (odpowiednio 41% i 40%).

Od roku '97 obserwujemy wzrost postrzeganego rozmiaru biedy. Obecnie zakres biedy szacowanej jest oceniany jako wyższy od rzeczywistego obszaru zagrożenia ubóstwem. Wynika z tego, że po raz pierwszy od roku '93 Polacy uważają społeczeństwo za biedniejsze, niż jest ono w rzeczywistości, zważywszy na wysokość dochodów rodzin.

Trzeba podkreślić, że badani różnią się w ocenie rozmiarów biedy w kraju, przy czym w porównaniu z rokiem ubiegłym ubyło (z 40% do 31%) osób szacujących, że ludzie biedni stanowią mniej niż 25% społeczeństwa, zwiększyła się zaś (z 46% do 57%) liczba respondentów, którzy oceniają, że ludzie biedni stanowią od 50% do 75% Polaków.

Odnutowanemu wzrostowi szacunków rozmiaru biedy towarzyszy jednak tylko niewielki (5-punktowy) wzrost pesymizmu w prognozowaniu jej rozmiarów na najbliższe lata. Trzeba jednak zaznaczyć, że nastąpiły istotne zmiany w „strukturze” pesymizmu. Przed rokiem pesymizm umiarkowany (ludzi biednych będzie nieco więcej) przeważał nad jego silniejszą postacią (ludzi biednych będzie znacznie więcej). Obecnie w przewidywaniu rozmiarów biedy przeważa przekonanie, że obszar biedy znacznie się powiększy.

Tabela 6

Czy, Pana(i) zdaniem, w ciągu najbliższych kilku lat ludzi naprawdę biednych będzie w Polsce:	Wskazania respondentów według terminów badań			Zmiany '99-'00
	I '97	I '99	VI '00	
	w procentach			
- znacznie więcej niż obecnie	27	35	47	+ 12
- nieco więcej	38	41	34	-7
- tyle samo	16	10	9	-1
- nieco mniej	9	6	5	-1
- znacznie mniej niż obecnie	1	1	1	0
Trudno powiedzieć	9	7	4	-3

Pesymizm dominuje we wszystkich grupach społecznych. Jest tym większy, im gorsza samoocena warunków materialnych rodziny respondenta. Jednak nawet w grupach uprzywilejowanych ekonomicznie (osoby z wyższym wykształceniem, osiągające relatywnie wysokie dochody i pozytywnie oceniające warunki materialne swoich rodzin), które częściej niż pozostali respondenci przejawiają optymizm w tym zakresie, również zdecydowanie przeważa przekonanie, że w najbliższej przyszłości obszar biedy będzie się powiększał.

WIZERUNEK LUDZI BIEDNYCH W POLSCE

Ankietowanych zapytaliśmy, co dla nich oznacza określenie „człowiek naprawdę biedny”, kim zazwyczaj są ludzie biedni, czym się zajmują, na co brakuje im pieniędzy, dlaczego popadają w biedę, jakie są tego przyczyny. Pytania miały charakter otwarty, uzyskane w ten sposób odpowiedzi dały swego rodzaju społeczną definicję biedy.

Społeczna charakterystyka biedy

W świadomości polskiego społeczeństwa bieda kojarzy się z *ubóstwem absolutnym*. Biedny to ktoś, kto nie ma na chleb, *na życie*, na utrzymanie „dachu nad głową” (opłaty za czynsz, opał, gaz, elektryczność), na zaspokojenie innych elementarnych potrzeb, takich jak: ubranie, buty, środki czystości, rzadziej - na ochronę zdrowia (leki, leczenie). Według tej definicji biednym jest ktoś, kto nie ma środków na zaspokojenie podstawowych potrzeb.

Tylko nieliczni definiując ubóstwo wskazują na deprivację potrzeb związanych z poszanowaniem godności człowieka i udziałem w życiu społecznym (kształcenie dzieci, wypoczynek, odpowiedni standard życia).

Społeczna charakterystyka biedy jest efektem utrwalonego, potocznego myślenia o biedzie i trudno doszukiwać się środowiskowych zróżnicowań opinii. Jednak osoby, które same doświadczają niedostatku, większy nacisk kładą na to, że dla ludzi biednych zagrożenie stanowi głód, niezaspokojenie potrzeb żywnościowych i ubraniowych.

Tabela 7

Co dla Pana(i), Pana(i) znajomych oznacza określenie „człowiek naprawdę biedny”? Kogo Pan(i) sobie wyobraża słysząc to określenie? O jakich ludziach mówi się, że są naprawdę biedni? Na co przede wszystkim brakuje im pieniędzy?	Badani żyjący w sferze <i>biedy subiektywnej</i>	Respondenci spoza obszaru <i>biedy subiektywnej</i>	Ogółem
	w procentach		
Na żywność, na chleb, „na życie”, na przetrwanie	84	78	80
Na zaspokojenie potrzeb związanych z utrzymaniem domu - czynsz, opłaty za gaz, światło, opał itp.	35	42	40
Na inne podstawowe potrzeby człowieka, rodziny, np. na ubranie, buty, środki czystości itp.	30	27	28
Na ochronę zdrowia, leczenie, leki	12	9	10
Na kształcenie dzieci, naukę	2	1	1
Na godniejsze warunki życia - lepsze jedzenie, wyposażenie, modernizację domu, wypoczynek, kulturę itp.	1	1	1
Trudno powiedzieć	1	1	1

Procenty nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani mogli wymienić więcej niż jedną potrzebę.

W opinii badanych percepcja ubóstwa ściśle związana jest z postrzeganiem grup społecznych, które można określić jako grupy zwiększonego ryzyka popadnięcia w biedę. Przynależność do nich niejako na mocy definicji określa status ekonomiczny ich przedstawicieli. Ankietowani - bez względu na osobisty stosunek do zagrożenia biedą (życie w ubóstwie lub poza tą sferą) - mają dość wyrobiony wizerunek ludzi biednych. Zdaniem respondentów, biedą najbardziej dotknięte są osoby, które utraciły pracę (67%). W opinii co czwartego ankietowanego utrwalił się też obraz „biednego emeryta i rencisty” (22%). Na uwagę zasługuje fakt, że znaczna część badanych (18%) uważa, że bieda nie omija zwykłych ludzi, którzy z racji uzyskiwania dochodów z pracy w zasadzie powinni mieć wystarczające środki do życia. Ta grupa biednych jest, według ankietowanych, szczególnie zróżnicowana - znaleźli się w niej zarówno ludzie bez wykształcenia, kwalifikacji, pracujący dorywczo, jak i osoby wykształcone, specjaliści zatrudnieni w „budżetówce” - naukowcy, nauczyciele, pracownicy służby zdrowia. Co dziewiąty respondent (11%) uważa, że biedni są przede wszystkim ludzie skrzywdzeni przez los, niepełnosprawni, chorzy, starzy, sieroty, samotne matki itp. Stosunkowo niewielu Polaków (5%) kojarzy biedę z rodzinami wielodzietnymi. Ciekawe, że wbrew wynikom naszych badań (we wszystkich wymiarach rolnicy jawią się jako

grupa najbardziej upośledzona ekonomicznie) oraz potocznej opinii o biedzie na wsi, stosunkowo nieliczni ankietowani (9%) uważają, że rolnicy i byli robotnicy PGR są biedni. Wyjaśniają to odpowiedzi na pytanie: *na co ludziom biednym brakuje pieniędzy?* Biedni to ci, którzy nie mają pieniędzy na chleb i wyżywienie (80%), a w potocznej świadomości - na wsi łatwiej o przysłowiowy chleb.

Rzadziej niż z obiektywnymi przyczynami popadnięcia w biedę (niskie zarobki, emerytury, stan zdrowia, wypadki losowe) ankietowani kojarzą ludzi biednych z patologiami życia społecznego i rodzinnego, nałogami itp. (7%). Jeszcze rzadziej wymieniają bezdomnych i żebraków. Jak można przypuszczać, według ankietowanych te grupy są trudne do jednoznacznej identyfikacji, są bowiem w nich zarówno ludzie biedni z wyboru, jak i skrzywdzeni przez los.

Tabela 8

Kim zazwyczaj są, czym się zajmują ludzie naprawdę biedni?	Badani żyjący w sferze <i>biedy</i> <i>subiektywnej</i>	Respondenci spoza obszaru <i>biedy</i> <i>subiektywnej</i>	Ogółem
	w procentach		
Bezrobotni	71	66	67
Emeryci, renciści	25	21	22
Zwykli ludzie, którzy pracują, ale zbyt mało zarabiają (ludzie o niskich dochodach, bez wykształcenia, kwalifikacji itp., ale też pracownicy sfery budżetowej - naukowcy, nauczyciele, inteligencja, pracownicy służby zdrowia, ludzie dopiero startujący w dorosłe życie, bez dobrego startu)	17	18	18
Ludzie skrzywdzeni przez los (starzy, chorzy, niepełnosprawni, samotni, niezaradni, niepełne rodziny)	8	12	11
Rolnicy, byli pracownicy PGR	12	8	9
Ludzie sami sobie winni (alkoholicy, lenie, rodziny patologiczne, margines społeczny)	4	8	7
Rodziny wielodzietne	5	5	5
Bezdomni	3	5	4
Ludzie trudniący się zbieraniem butelek, odpadków na śmietniku, żebracy	3	3	3
Inne określenia	1	3	2
Trudno powiedzieć	3	4	3

Procenty nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani mogli wymienić więcej niż jedną potrzebę.

Warto zauważyć, że osobista sytuacja finansowa tylko w niewielkim stopniu modyfikuje wizerunek ludzi biednych. Ankietowani doświadczający biedy nieco częściej niż pozostali kojarzą ją z bezrobociem oraz upośledzeniem materialnym całych grup społecznych (rencistów, emerytów, rolników). Zamożniejsi respondenci częściej niż inni są skłonni winić ludzi biednych za położenie, w jakim się znaleźli, częściej też wskazują na sytuacje losowe (wiek, stan zdrowia, kalectwo) jako przyczynę ubóstwa. Jednak różnice poglądów na ten temat są niewielkie, a wszystkie inne przyczyny popadnięcia w biedę pozostają w cieniu największego - w opinii ankietowanych - zagrożenia, jakie stanowi sytuacja na rynku pracy.

Dopełnieniem społecznej definicji ubóstwa jest postrzeganie przyczyn, które sprawiają, że niektórzy ludzie popadają w biedę.

Tabela 9

Co spowodowało, że popadli w biedę? Jakie są tego przyczyny?	Badani żyjący w sferze <i>biedy</i> <i>subiektywnej</i>	Respondenci spoza obszaru <i>biedy</i> <i>subiektywnej</i>	Ogółem
	w procentach		
Bezrobocie	61	60	60
Zmiany ustrojowe, reformy, polityka gospodarcza i socjalna - „dziki kapitalizm”, nowe rządy, brak odpowiedniej opieki ze strony państwa, pomocy społecznej, dyskryminacja ludzi biednych, zła gospodarka, gospodarka rynkowa, wynik reform gospodarczych, zmiany ekonomiczne w kraju	12	17	15
Niskie zarobki, emerytury, renty, wysokie ceny, opłaty, wysokie koszty utrzymania	16	12	13
Sytuacja zakładów pracy: prywatyzacja, redukcje, upadłości, likwidacja zakładów, zła sytuacja finansowa zakładów, brak pieniędzy na płace	14	10	11
Własna wina - alkoholizm, lenistwo, brak chęci, szacunku dla pracy, patologie, głupota, niegospodarność	6	12	10
Władza - polityka rządu, praca rządu, konflikty w kraju, rządy złodziei, rozkradanie, sprzedawanie państwa, brak troski o ludzi	16	6	10
Sytuacje losowe - choroba, kalectwo, samotność, starość, zły los	6	9	8
Niezaradność życiowa - nieprzystosowanie do zmian, do nowych warunków życia, przyzwyczajenie do państwa opiekuńczego, nieumiejętność znalezienia się w obecnej sytuacji, nieumiejętność znalezienia pracy	2	9	6
Niewłaściwa polityka rolna - likwidacja PGR-ów, nieopłacalność produkcji, kłopoty ze zbytem, zła sytuacja w rolnictwie	6	4	5
„Ludzie zbędni” na rynku pracy - wiek, brak wykształcenia, kwalifikacji, brak możliwości kształcenia, przekwalifikowania się, duża konkurencja	3	5	4
Sytuacje rodzinne - wielodzietność, rozpad rodziny, opuszczenie przez rodzinę	1	1	1
Trudno powiedzieć	3	2	2

Procenty nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani mogli wymienić więcej niż jedną potrzebę.

W zależności od tego, czy pytamy o to, kim są ludzie biedni, czy też o przyczyny popadnięcia w biedę, na pierwszym miejscu ankietowani wymieniają *bezrobotnych* bądź *bezrobocie*. Bezrobocie jako najważniejszą i - jak można sądzić - *niezawinioną* przyczynę ubóstwa wskazują zgodnie przedstawiciele różnych grup społecznych. Najczęściej wymieniają ją sami bezrobotni (73%) oraz robotnicy niewykwalifikowani (64%). Na drugim miejscu znalazły się szeroko rozumiane skutki transformacji (polityka rządu, brak opieki ze strony państwa), a następnie ogólna sytuacja społeczno-gospodarcza (wysokie ceny, koszty utrzymania przy niskich płacach, rentach, emeryturach itp.). Można więc stwierdzić, że w świadomości wielu ankietowanych sytuacja materialna obywateli jest w znacznym stopniu powiązana z polityką społeczną i gospodarczą państwa. Biedę jako koszty transformacji najczęściej postrzegają osoby z wyższym wykształceniem (26%) oraz przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji (30%). Te same grupy, obok prywatnych przedsiębiorców, odpowiedzialnością za biedę najczęściej obarczają samych dotkniętych ubóstwem, wskazując na ich nieporadność życiową, brak wykształcenia, kwalifikacji, a także niechęć do pracy i skłonność do nałogów.

Im lepsza sytuacja materialna ankietowanych, tym częściej są oni skłonni uznać, że w biedę popadają głównie ludzie niezaradni i leniwi. Im gorsza sytuacja materialna badanych, tym częściej wskazują oni na *biedę niezawinioną*, wynikającą z rosnących kosztów utrzymania, polityki rządu, złej kondycji zakładów pracy.

Ogólnie można skonstatować, że opinie o przyczynach ubóstwa ludzi w Polsce są zróżnicowane: po części za ten stan rzeczy odpowiada państwo i rząd, które nie zapewniają ludziom miejsc pracy i odpowiedniego zabezpieczenia społecznego, a po części sami ludzie, których niskie kompetencje, kwalifikacje i nieudolne poruszanie się w nowej rzeczywistości - przy braku opieki ze strony państwa - skazują na życiowe niepowodzenia.

Bariery utrudniające wydostanie się z biedy

Zdecydowanie najczęściej wskazywaną barierą, która utrudnia wydostanie się z biedy, jest bezrobocie. Mniej więcej co trzeci badany wymienia także niskie wykształcenie i brak kwalifikacji utrudniających uzyskanie dobrze płatnej pracy, brak wsparcia i opieki ze strony

państwa, niskie świadczenia emerytalno-rentowe, ale - równie często - także alkoholizm. Ponad jedna czwarta ankietowanych wśród przyczyn utrwalających biedę wymienia chorobę lub kalectwo oraz niezaradność życiową. Co piąty respondent wskazuje lenistwo i brak chęci do pracy jako istotne powody niemożności wydostania się z biedy. Wszystkie te czynniki składają się na specyficzną subkulturę biedy, która dodatkowo utrwała ten stan w grupach nią dotkniętych prowadząc do ich społecznego wykluczenia, marginalizacji. Zupełnie sporadycznie wymieniane są takie przyczyny, jak brak rodziny lub pomocy z jej strony i ślepy los.

Ostatnie trzy lata przyniosły pewne zmiany w postrzeganiu barier utrudniających ludziom wydostanie się z biedy. Obecnie respondenci częściej wskazują na dwa czynniki utrwalające biedę - brak pracy oraz brak wsparcia i opieki ze strony państwa (wzrost wskazań odpowiednio o 21 i 14 punktów procentowych). Wolniej, ale systematycznie wzrasta także przekonanie, że istotną barierę stanowi poziom wykształcenia i kwalifikacji ludzi biednych. Opinie na temat nadużywania alkoholu jako czynnika utrwalającego biedę - mimo wahań w czasie - utrzymują się mniej więcej na tym samym poziomie. Natomiast systematycznie spada przekonanie, że barierą utrudniającą wydostanie się z biedy jest choroba, kalectwo (spadek o 14 punktów), niezaradność życiowa osób biednych (spadek o 13 punktów) oraz ich niechęć do pracy (spadek o 11 punktów).

Tabela 10

Co, Pana(i) zdaniem, przede wszystkim decyduje o tym, że niektórzy ludzie nie mogą wydostać się z biedy?	Wskazania respondentów według terminów badań			Zmiany '97 - '00
	I '97	I '99	VI '00	
w procentach				
Brak pracy, bezrobocie	58	67	79	+21
Brak wykształcenia, kwalifikacji zawodowych	26	32	35	+9
Brak wsparcia i opieki ze strony państwa	20	20	34	+14
Niskie emerytury, renty	29	31	32	+3
Alkoholizm	35	39	31	-4
Choroba, kalectwo	41	37	27	-14
Niezaradność życiowa, bezradność w załatwianiu swoich spraw	40	33	27	-13
Lenistwo, niechęć do podejmowania pracy	31	25	20	-11
Brak wsparcia i opieki ze strony rodziny, brak rodziny	6	5	3	-3
Brak szczęścia, ślepy los	5	5	5	0
Procenty nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani mogli wybrać trzy czynniki.				

Postrzeganie czynników blokujących wychodzenie z biedy jest wyraźnie związane z kondycją materialną badanych. Osoby, które same nie doświadczają niedostatku (spoza obszaru biedy subiektywnej), znacznie częściej niż subiektywnie biedne wskazują na alkoholizm (odpowiednio 37% i 21% wskazań) oraz nieco częściej na takie cechy składające się na syndrom biedy, jak: niezaradność życiowa, brak wykształcenia i kwalifikacji oraz lenistwo, niechęć do pracy.

Tabela 11

Co, Pana(i) zdaniem, przede wszystkim decyduje o tym, że niektórzy ludzie nie mogą wydostać się z biedy?	Badani żyjący w sferze <i>biedy subiektywnej</i>	Respondenci spoza obszaru <i>biedy subiektywnej</i>	Ogółem
	w procentach		
Brak pracy, bezrobocie	85	76	79
Brak wykształcenia, kwalifikacji zawodowych	30	38	35
Brak wsparcia i opieki ze strony państwa	43	29	34
Niskie emerytury, renty	37	30	32
Alkoholizm	21	37	31
Niezaradność życiowa, bezradność w załatwianiu swoich spraw	23	29	27
Choroba, kalectwo	27	27	27
Lenistwo, niechęć do podejmowania pracy	15	23	20
Brak szczęścia, ślepy los	8	3	5
Brak wsparcia i opieki ze strony rodziny, brak rodziny	4	3	3
Procenty nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani mogli wybrać trzy czynniki.			

Respondenci osobiście doświadczający ubóstwa częściej niż pozostali są skłonni poszukiwać barier utrudniających wyjście z biedy w czynnikach makrostrukturalnych, zewnętrznych, niejako „niezawinionych” przez osoby biedne, takich jak: bezrobocie, niskie świadczenia emerytalne i rentowe, brak wsparcia ze strony państwa.

Ostatnie lata przyniosły zmiany w ocenie kondycji materialnej polskich rodzin. Począwszy od roku '98 obserwujemy powolny, ale systematyczny spadek odsetka osób pozytywnie oceniających sytuację materialną swoich rodzin i wzrost odsetka niezadowolonych, przy względnie stałej liczbie określających warunki materialne swoich rodzin jako przeciętne. W ciągu ostatnich dwóch lat zwiększyła się też (o 8 punktów) grupa respondentów mających poczucie upośledzenia ekonomicznego.

Od drugiej połowy roku '97 odnotowujemy powolny wzrost liczby rodzin określających swoje warunki życia jako skromne lub biedne (z 40% w roku '97 do 47% obecnie). Przede wszystkim przybywa osób żyjących skromnie, zmuszonych na co dzień do bardzo oszczędnego gospodarowania pieniędzmi. Nie zmienia się natomiast odsetek badanych oceniających, że ich rodziny żyją bardzo biednie. Jednocześnie z perspektywy czasu można zauważyć niewielki wzrost (w stosunku do roku '97 o 6 punktów procentowych) poczucia bezradności i zagrożenia biedą.

Zmieniło się także postrzeganie rozmiarów biedy. Począwszy od roku '97 w opinii społecznej poszerza się sfera biedy. Ankieterzy szacują, że obecnie ludzie naprawdę biedni stanowią 40% społeczeństwa.

W czerwcu tego roku finansowy próg, poniżej którego zaczyna się życie w ubóstwie, ankieterzy szacowali średnio na 378 zł miesięcznie na osobę w rodzinie. Zadeklarowane przez nich przeciętne dochody przypadające na członka rodziny wynoszą średnio 543 zł, są więc o 44% wyższe od wartości progowej biedy.

Jeśli oszacowany przez ankietowanych dochód, od którego zaczyna się bieda, uznać za obiektywne kryterium biedy, okazuje się, że obecnie co trzeci Polak żyje w sferze zagrożenia ubóstwem, tzn. 33% badanych osiąga miesięczne dochody na osobę w rodzinie nie wyższe niż społecznie zdefiniowana wartość progowa biedy (378 zł). Należy jednak wyraźnie zaznaczyć,

że już przy wartości wyższej od tego progu o około 20 zł na osobę miesięcznie, tzn. miesięcznym dochodzie 400 zł *per capita*, sfera zagrożenia ubóstwem rozszerza się do 45% Polaków. Tak więc, w zależności od rygoryzmu przyjętego kryterium, w sferze zagrożenia ubóstwem w Polsce znajduje się od 33% do 45% społeczeństwa.

Oprócz finansowego progu biedy w szacowaniu rozmiarów ubóstwa uwzględniliśmy także subiektywne poczucie „bycia biednym”. Stosując oba wskaźniki łącznie (finansowy i subiektywny) można szacować, że w połowie tego roku blisko połowa Polaków (49%) obiektywnie (osiąga dochody nie wyższe od społecznie określonego finansowego progu biedy) lub subiektywnie (uważa się za osoby biedne) żyła w sferze ubóstwa. Jeśli jednak za biednych uznać osoby spełniające zarówno obiektywne, jak i subiektywne kryteria biedy, ich liczebność wynosi 20%.

A N E K S

Tabela 1. Jak Pan(i) ocenia obecne warunki materialne swojego gospodarstwa domowego? Czy są one:

(%)

	złe	ani dobre, ani złe	dobrze	Liczba osób
Ogółem	36	43	21	1097
Płeć				
Mężczyźni	34	43	22	520
Kobiety	37	42	21	577
Wiek				
18-24 lat	21	40	39	157
25-34	34	43	23	194
35-44	31	44	25	207
45-54	42	42	16	235
55-64	38	47	16	122
65 lat i więcej	46	41	13	182
Miejsce zamieszkania				
Wies	44	41	14	403
Miasto do 20 tys.	18	54	28	142
20-100 tys.	33	39	27	228
101-500 tys.	34	46	20	200
501 tys. i więcej mieszk.	35	36	30	125
Wykształcenie				
Podstawowe	48	41	11	305
Zasadnicze zawodowe	41	44	14	286
Średnie	29	42	28	405
Wyższe	9	44	48	100
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	12	45	43	65
Prac. umysł. niż. szczebla	16	49	35	114
Pracownicy fiz.- umysł.	27	53	20	99
Robotnicy wykwalifikowani	40	43	17	106
Robotnicy niewykwalifik.	38	44	18	41
Rolnicy	46	49	6	59
Pracujący na własny rach.	10	34	56	51
Bierni zawodowo				
Renciści	49	45	6	126
Emeryci	44	42	14	207
Uczniowie i studenci	13	35	52	74
Bezrobotni	62	30	8	96
Gospodynie domowe i inni	48	36	16	59
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	23	49	28	211
spółce właścicieli				
prywatnych i państwa	37	39	24	105
sekt. pryw. poza rolnict.	21	48	31	173
prywatnym gosp. rolnym	39	49	12	75
Dochody na jedną osobę				
Do 275 zł	76	20	5	154
276-399	51	46	3	133
400-549	33	53	14	234
550-799	29	51	21	179
Powyżej 799 zł	8	40	52	165
Ocena własnych war. mater.				
Złe	100	0	0	393
Średnie	0	100	0	467
Dobre	0	0	100	236
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	20	50	30	79
Raz w tygodniu	35	42	23	574
1-2 razy w miesiącu	43	39	17	162
Kilka razy w roku	37	47	16	186
W ogóle nie uczestniczy	39	35	26	94
Poglądy polityczne				
Lewica	39	42	19	349
Centrum	35	43	22	266
Prawica	28	41	31	232
Trudno powiedzieć	41	45	14	248

Tabela 2. Czy uważa Pan(i), że obecnie dochody Pana(i) rodziny w porównaniu z przeciętnymi dochodami rodzin w Polsce są:

(%)

	wyższe	takie same	niższe	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	10	27	58	4	1098
Płeć					
Mężczyźni	12	29	55	4	521
Kobiety	9	26	61	4	577
Wiek					
18-24 lat	16	40	41	3	157
25-34	8	27	59	5	194
35-44	16	33	50	1	207
45-54	9	21	67	3	235
55-64	7	24	67	2	122
65 lat i więcej	6	20	66	8	183
Miejsce zamieszkania					
Wieś	3	23	69	4	403
Miasto do 20 tys.	12	30	55	3	142
20-100 tys.	14	32	51	3	228
101-500 tys.	13	28	56	3	201
501 tys. i więcej mieszk.	20	28	46	7	125
Wykształcenie					
Podstawowe	3	23	68	5	305
Zasadnicze zawodowe	5	24	68	3	288
Średnie	14	31	51	5	405
Wyższe	32	33	30	5	100
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	29	37	27	7	65
Prac. umysł. niż. szczebla	15	39	45	1	114
Pracownicy fiz. - umysł.	7	33	57	2	99
Robotnicy wykwalifikowani	5	35	60	0	106
Robotnicy niewykwalifik.	11	26	59	5	41
Rolnicy	0	13	87	0	59
Pracujący na własny rach.	45	26	22	8	51
Bierni zawodowo					
Renciści	1	22	72	5	126
Emeryci	5	21	67	7	208
Uczniowie i studenci	23	35	40	2	74
Bezrobotni	4	21	70	5	96
Gospodynie domowe i inni	10	23	64	2	59
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	11	37	50	2	212
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	19	27	53	1	105
sekt. pryw. poza rolnict.	19	35	39	6	173
prywatnym gosp. rolnym	0	20	78	2	75
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	1	8	88	3	154
276-399	1	16	80	3	133
400-549	3	32	63	2	234
550-799	11	37	48	4	180
Powyżej 799 zł	31	39	27	4	165
Ocena własnych war. mater.					
Źłe	2	9	86	3	393
Średnie	4	38	54	4	467
Dobre	37	37	22	3	236
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	4	39	54	3	79
Raz w tygodniu	9	26	60	5	574
1-2 razy w miesiącu	12	26	61	1	162
Kilka razy w roku	14	31	53	2	186
W ogóle nie uczestniczy	15	24	56	5	95
Poglądy polityczne					
Lewica	9	30	59	1	349
Centrum	11	33	55	1	267
Prawica	17	24	55	4	232
Trudno powiedzieć	5	20	65	10	248

Tabela 3. Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana(i) gospodarstwie domowym? 1 - Żyjemy bardzo biednie - nie starcza nam nawet na podstawowe potrzeby; 2 - Żyjemy skromnie - musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować; 3 - Żyjemy średnio - starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy; 4 - Żyjemy dobrze - starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania; 5 - Żyjemy bardzo dobrze - możemy pozwolić sobie na pewien luksus

	(%)					
	1	2	3	4	5	Liczba osób
Ogółem	8	39	45	7	1	1098
Płeć						
Mężczyźni	8	37	47	7	0	521
Kobiety	9	40	44	6	1	577
Wiek						
18-24 lat	5	25	54	13	2	157
25-34	5	32	56	7	0	194
35-44	7	35	48	9	0	207
45-54	11	45	39	4	1	235
55-64	11	43	40	6	0	122
65 lat i więcej	11	51	35	3	0	183
Miejsce zamieszkania						
Wieś	10	43	43	3	0	403
Miasto do 20 tys.	8	36	49	7	0	142
20-100 tys.	7	34	50	8	1	228
101-500 tys.	8	40	45	8	0	201
501 tys. i więcej mieszk.	7	34	41	15	3	125
Wykształcenie						
Podstawowe	15	49	34	2	0	305
Zasadnicze zawodowe	9	42	46	3	0	288
Średnie	5	35	51	9	1	405
Wyższe	0	14	57	26	4	100
Grupa społ.-zaw. pracujący						
Kadra kier., inteligencja	0	17	60	21	1	65
Prac.umysł.niż.szczębla	2	24	61	13	0	114
Pracownicy fiz.- umysł.	3	33	62	3	0	99
Robotnicy wykwalifikowani	2	42	55	1	0	106
Robotnicy niewykwalifik.	9	40	45	7	0	41
Rolnicy	21	45	31	2	0	59
Pracujący na własny rach.	0	9	63	23	5	51
Bierni zawodowo						
Renciści	13	58	26	3	0	126
Emeryci	10	50	38	3	0	208
Uczniowie i studenci	4	19	58	15	4	74
Bezrobotni	23	44	32	2	0	96
Gospodynie domowe i inni	13	48	30	9	0	59
Pracuje w:						
inst. państw., publicznej	3	32	56	9	0	212
spółce właścicieli						
prywatnych i państwa	2	32	55	11	0	105
sekt. pryw. poza rolnict.	3	23	63	9	2	173
prywatnym gosp. rolnym	18	39	41	2	0	75
Dochody na jedną osobę						
Do 275 zł	28	49	22	1	0	154
276-399	8	58	34	1	0	133
400-549	5	43	50	1	0	234
550-799	4	41	48	7	0	180
Powyżej 799 zł	1	13	66	18	1	165
Ocena własnych war. mater.						
Złe	21	62	17	0	0	393
Średnie	2	35	61	1	0	467
Dobre	0	6	62	29	3	236
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	1	37	57	5	0	79
Raz w tygodniu	9	38	46	7	0	574
1-2 razy w miesiącu	10	37	45	9	0	162
Kilka razy w roku	7	43	45	4	1	186
W ogóle nie uczestniczy	10	40	37	11	2	95
Poglądy polityczne						
Lewica	8	40	45	6	1	349
Centrum	8	34	50	7	0	267
Prawica	7	32	51	10	0	232
Trudno powiedzieć	10	49	36	5	0	248

Tabela 4. Które z poniższych stwierdzeń wybrał(a)by Pan(i) jako najbardziej zgodne z obecną sytuacją finansową w Pana(i) gospodarstwie domowym? 1 - Jestem spokojny(a), że finansowo damy sobie radę; 2 - Nie boję się biedy, chociaż martwię się, że nasza sytuacja materialna może się pogorszyć; 3 - Obawiam się biedy, choć sądzę, że jakoś sobie poradzimy; 4 - Boję się biedy i nie wiem, jak sobie poradzimy

	(%)					
	1	2	3	4	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	11	33	37	18	1	1097
Płeć						
Meżczyźni	14	33	36	17	0	521
Kobiety	8	33	38	20	1	576
Wiek						
18-24 lat	21	39	24	14	1	157
25-34	13	38	39	9	1	193
35-44	10	37	36	17	0	207
45-54	8	28	41	23	0	235
55-64	9	28	36	27	0	122
65 lat i więcej	6	28	43	22	1	183
Miejsce zamieszkania						
Wieś	10	28	39	23	1	403
Miasto do 20 tys.	10	37	37	16	0	142
20-100 tys.	12	35	37	16	1	228
101-500 tys.	10	33	40	16	0	201
501 tys. i więcej mieszk.	17	41	28	14	1	124
Wykształcenie						
Podstawowe	9	22	40	29	1	305
Zasadnicze zawodowe	5	31	41	23	0	287
Średnie	13	38	37	11	1	405
Wyższe	27	51	19	2	1	100
Grupa społ.-zaw. pracujący						
Kadra kier., inteligencja	24	52	20	3	1	65
Prac.umysł.niż.szczębla	17	49	28	6	0	114
Pracownicy fiz.- umysł.	9	39	36	14	2	99
Robotnicy wykwalifikowani	4	33	53	9	1	106
Robotnicy niewykwalifik.	12	26	37	24	0	41
Rolnicy	2	19	36	43	0	59
Pracujący na własny rach.	28	39	28	6	0	51
Bierni zawodowo						
Renciści	8	19	43	30	1	126
Emeryci	7	30	42	21	1	208
Uczniowie i studenci	28	41	25	5	1	74
Bezrobotni	2	23	40	35	0	95
Gospodynie domowe i inni	10	29	38	24	0	59
Pracuje w:						
inst. państw., publicznej	12	40	38	10	0	212
spółce właścicieli						
prywatnych i państwa	13	38	36	10	3	105
sekt. pryw. poza rolnict.	20	42	29	9	0	173
prywatnym gosp. rolnym	3	24	41	32	0	75
Dochody na jedną osobę						
Do 275 zł	7	11	45	37	0	154
276-399	2	25	44	29	0	133
400-549	6	38	37	19	1	234
550-799	8	38	43	11	1	180
Powyżej 799 zł	26	46	22	4	1	165
Ocena własnych war. mater.						
Złe	1	16	44	39	0	393
Średnie	8	41	42	8	1	467
Dobre	34	45	16	4	1	236
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	11	39	40	10	1	79
Raz w tygodniu	10	31	40	19	1	574
1-2 razy w miesiącu	6	40	35	17	1	162
Kilka razy w roku	16	29	35	20	1	186
W ogóle nie uczestniczy	15	35	28	23	0	95
Poglądy polityczne						
Lewica	9	38	35	18	0	349
Centrum	11	35	38	15	1	267
Prawica	18	31	35	16	1	232
Trudno powiedzieć	8	26	41	24	2	248

Tabela 5. Jak Pan(i) sądzi, poniżej jakiego dochodu zaczyna się już bieda? Chodzi nam o wysokość dochodu na jedną osobę w rodzinie miesięcznie

(%)

	Do 100 zł	101-200 zł	201-300 zł	301-400 zł	401-500 zł	Powyżej 500 zł	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	8	14	21	14	18	13	13	1097
Płeć								
Mężczyźni	9	14	21	14	17	14	11	521
Kobiety	7	15	21	14	18	11	14	577
Wiek								
18-24 lat	13	20	14	10	10	15	18	157
25-34	7	16	27	12	18	13	8	194
35-44	8	15	24	14	23	8	8	207
45-54	7	14	21	16	19	14	10	235
55-64	7	11	18	15	19	15	17	122
65 lat i więcej	5	11	20	16	17	12	19	182
Miejsce zamieszkania								
Wieś	14	18	22	10	13	4	17	402
Miasto do 20 tys.	12	13	22	11	15	11	16	142
20-100 tys.	4	13	24	15	19	19	7	228
101-500 tys.	2	13	22	16	21	16	10	201
501 tys. i więcej mieszk.	1	8	9	22	29	24	7	125
Wykształcenie								
Podstawowe	9	17	18	16	14	7	20	304
Zasadnicze zawodowe	8	16	25	13	15	13	9	288
Średnie	7	12	21	14	23	13	10	405
Wyższe	5	10	18	10	19	26	11	100
Grupa społ.-zaw. pracujący								
Kadra kier., inteligencja	1	16	18	16	22	18	9	65
Prac. umysł. niż. szczebla	2	12	23	13	26	18	6	114
Pracownicy fiz. - umysł.	11	14	26	8	16	16	9	99
Robotnicy wykwalifikowani	1	10	23	25	17	15	9	106
Robotnicy niewykwalifik.	0	20	20	20	16	18	6	101
Rolnicy	32	7	12	7	10	0	31	59
Pracujący na własny rach.	5	14	15	12	34	11	9	51
Bierni zawodowo								
Renciści	7	21	17	16	16	9	15	126
Emeryci	5	11	22	14	16	16	16	207
Uczniowie i studenci	13	15	18	13	14	11	16	74
Bezrobotni	16	18	29	9	10	6	12	96
Gospodynie domowe i inni	11	20	19	9	22	6	13	59
Pracuje w:								
inst. państw., publicznej	3	17	22	15	20	16	6	212
spółce właścicieli								
prywatnych i państwa	1	6	23	24	18	26	2	105
sekt. pryw. poza rolnict.	7	14	21	11	23	12	12	173
prywatnym gosp. rolnym	25	10	15	7	10	0	33	75
Dochody na jedną osobę								
Do 275 zł	15	27	27	4	10	4	12	154
276-399	7	19	29	17	7	11	9	133
400-549	8	17	22	23	15	7	7	233
550-799	5	10	16	18	24	21	6	180
Powyżej 799 zł	0	11	19	12	26	24	8	165
Ocena własnych war. mater.								
Złe	9	11	22	14	18	13	12	393
Średnie	8	17	20	15	16	12	12	467
Dobre	5	15	21	11	20	13	15	236
Udział w prakt. religijnych								
Kilka razy w tygodniu	12	10	21	15	19	16	8	79
Raz w tygodniu	10	18	20	14	16	9	14	573
1-2 razy w miesiącu	3	14	23	12	19	14	16	162
Kilka razy w roku	8	9	23	15	22	14	8	186
W ogóle nie uczestniczy	3	9	16	13	17	29	13	95
Poglądy polityczne								
Lewica	7	12	21	16	22	14	8	349
Centrum	10	19	21	14	13	12	11	267
Prawica	6	11	23	13	24	13	11	232
Trudno powiedzieć	9	15	19	10	13	11	23	247

Tabela 6. Czy dużo jest dziś w naszym kraju ludzi naprawdę biednych?

(%)

	10% i mniej	11%-25%	26%-50%	51%-75%	Powyżej 75%	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	15	16	40	17	7	5	1095
Płeć							
Mężczyźni	18	17	37	17	7	4	521
Kobiety	12	14	43	18	7	5	574
Wiek							
18-24 lat	24	13	43	11	7	1	157
25-34	15	21	36	19	6	3	194
35-44	11	18	47	15	6	3	205
45-54	12	18	40	18	8	5	234
55-64	20	10	39	19	9	3	122
65 lat i więcej	10	11	39	21	7	11	183
Miejsce zamieszkania							
Wieś	16	18	35	16	8	7	400
Miasto do 20 tys.	9	17	40	16	15	2	142
20-100 tys.	14	16	45	18	4	4	228
101-500 tys.	12	12	44	22	7	3	201
501 tys.i więcej mieszk.	22	11	43	16	5	3	125
Wykształcenie							
Podstawowe	11	15	41	16	10	7	302
Zasadnicze zawodowe	10	16	43	19	6	5	288
Średnie	17	15	40	18	8	2	405
Wyższe	28	24	35	10	1	3	100
Grupa społ.-zaw. pracujący							
Kadra kier., inteligencja	28	24	36	7	4	1	65
Prac. umysł. niż. szczebla	22	15	38	12	9	4	114
Pracownicy fiz. - umysł.	19	16	41	13	3	7	99
Robotnicy wykwalifikowani	6	17	49	22	6	1	106
Robotnicy niewykwalifik.	15	10	33	26	12	5	41
Rolnicy	8	22	43	16	6	4	57
Pracujący na własny rach.	17	19	44	8	3	8	51
Bierni zawodowo							
Renciści	14	10	37	19	11	8	126
Emeryci	10	13	40	22	7	8	208
Uczniowie i studenci	36	14	36	12	2	0	74
Bezrobotni	6	15	45	16	17	1	96
Gospodynie domowe i inni	3	24	43	28	1	1	59
Pracuje w:							
inst. państw., publicznej	20	16	41	15	7	2	212
spółce właścicieli							
prywatnych i państwa	11	16	49	16	6	2	105
sekt. pryw. poza rolnict.	17	20	36	14	5	8	173
prywatnym gosp. rolnym	13	16	47	13	6	5	73
Dochody na jedną osobę							
Do 275 zł	8	13	44	22	11	2	153
276-399	14	17	35	21	9	5	133
400-549	11	16	44	15	9	5	233
550-799	13	13	47	16	7	5	180
Powyżej 799 zł	23	19	36	17	4	1	165
Ocena własnych war. mater.							
Źłe	8	11	40	25	10	5	393
Średnie	15	16	43	15	6	5	465
Dobre	25	23	36	9	5	3	236
Udział w prakt. religijnych							
Kilka razy w tygodniu	23	12	43	17	2	3	79
Raz w tygodniu	15	17	39	16	8	5	572
1-2 razy w miesiącu	12	11	50	16	10	1	162
Kilka razy w roku	13	12	36	25	7	6	186
W ogóle nie uczestniczy	14	25	39	13	2	8	94
Poglądy polityczne							
Lewica	12	16	40	21	8	3	348
Centrum	13	17	42	17	6	4	267
Prawica	24	17	41	11	5	2	230
Trudno powiedzieć	11	13	38	18	10	10	248

Tabela 7. Co, Pana(i) zdaniem, przede wszystkim decyduje o tym, że niektórzy ludzie nie mogą wydostać się z biedy?
 1 - Brak wykształcenia, kwalifikacji zawodowych; 2 - Niezaradność życiowa, bezradność w załatwianiu swoich spraw; 3 - Lenistwo, niechęć do podejmowania pracy; 4 - Brak pracy, bezrobocie; 5 - Alkoholizm;
 6 - Brak wsparcia i opieki ze strony państwa; 7 - Brak wsparcia i opieki ze strony rodziny, brak rodziny; 8 - Brak szczęścia, ślepy los

(%)

	1	2	3	4	5	6	7	8
Ogółem	35	27	20	79	31	34	3	5
Płeć								
Mężczyźni	34	26	22	79	31	36	3	5
Kobiety	36	28	20	79	31	32	3	4
Wiek								
18-24 lat	58	25	34	68	43	29	0	2
25-34	35	27	21	78	30	40	3	7
35-44	38	33	27	79	27	33	5	4
45-54	30	33	14	81	28	37	1	6
55-64	28	21	14	83	33	32	4	3
65 lat i więcej	26	17	14	84	29	29	5	4
Miejsce zamieszkania								
Wieś	34	22	24	79	34	35	3	4
Miasto do 20 tys.	32	31	20	83	30	29	2	7
20-100 tys.	37	30	18	78	30	40	2	3
101-500 tys.	33	33	18	78	30	31	4	4
501 tys. i więcej mieszk.	44	21	20	76	25	29	4	6
Wykształcenie								
Podstawowe	32	22	22	80	32	34	3	5
Zasadnicze zawodowe	29	24	20	81	30	38	4	8
Średnie	41	32	19	78	31	33	2	2
Wyższe	41	30	23	75	35	21	3	5
Grupa społ.-zaw. pracujący								
Kadra kier., inteligencja	30	40	20	79	30	32	1	1
Prac. umysł. niż. szczebla	38	35	20	77	30	28	1	5
Pracownicy fiz.- umysł.	38	15	19	83	37	40	5	6
Robotnicy wykwalifikowani	27	24	15	80	31	45	2	11
Robotnicy niewykwalifik.	53	20	14	84	25	43	3	7
Rolnicy	38	28	32	75	39	26	6	4
Pracujący na własny rach.	42	50	30	73	27	26	2	2
Bierni zawodowo								
Renciści	30	26	20	74	31	33	3	6
Emeryci	28	19	11	85	29	29	5	3
Uczniowie i studenci	63	32	38	62	45	21	0	0
Bezrobotni	35	21	24	87	25	46	2	6
Gospodynie domowe i inni	34	35	25	78	25	40	3	3
Pracuje w:								
inst. państw., publicznej	35	31	17	82	30	35	1	5
spółce właścicieli	41	26	20	76	32	40	0	3
prywatnych i państwa	37	27	21	76	36	35	5	6
sekt. pryw. poza rolnict.	30	33	27	84	35	26	6	10
prywatnym gosp. rolnym								
Dochody na jedną osobę								
Do 275 zł	33	20	22	87	26	43	3	6
276-399	28	17	12	87	30	37	2	6
400-549	36	34	21	77	32	37	3	5
550-799	34	29	15	81	29	30	6	4
Powyżej 799 zł	44	29	24	75	33	22	2	1
Ocena własnych war. mater.								
Złe	33	23	16	84	23	41	3	6
Średnie	32	26	20	79	36	32	3	5
Dobre	46	35	29	71	33	25	3	3
Udział w prakt. religijnych								
Kilka razy w tygodniu	37	26	22	82	47	25	3	3
Raz w tygodniu	33	23	19	79	33	35	3	4
1-2 razy w miesiącu	43	31	21	78	29	39	3	6
Kilka razy w roku	33	30	21	83	22	34	3	8
W ogóle nie uczestniczy	37	36	26	67	30	25	4	4
Poglądy polityczne								
Lewica	38	29	20	80	29	35	3	5
Centrum	39	27	21	76	33	36	1	4
Prawica	34	29	22	77	33	27	4	5
Trudno powiedzieć	29	22	19	83	31	36	5	5

Tabela 7 cd. 9 - Choroba, kalectwo; 10 - Niskie emerytury, renty (%)

	9	10	Coś innego	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	27	32	2	0	1098
Płeć					
Mężczyźni	25	31	3	0	521
Kobiety	29	34	1	0	577
Wiek					
18-24 lat	21	17	0	0	157
25-34	26	28	2	1	194
35-44	24	24	3	0	207
45-54	30	34	2	0	235
55-64	30	44	2	0	122
65 lat i więcej	32	49	2	1	183
Miejsce zamieszkania					
Wieś	29	30	1	0	403
Miasto do 20 tys.	23	37	4	0	142
20-100 tys.	23	31	1	1	228
101-500 tys.	27	36	2	0	201
501 tys. i więcej mieszk.	36	33	5	0	125
Wykształcenie					
Podstawowe	26	36	1	0	305
Zasadnicze zawodowe	29	31	3	0	288
Średnie	27	32	2	0	405
Wyższe	29	31	1	2	100
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	32	25	1	3	65
Prac. umysł. niż. szczebla	27	37	2	0	114
Pracownicy fiz.- umysł.	31	17	5	0	99
Robotnicy wykwalifikowani	25	33	3	0	106
Robotnicy niewykwalifik.	27	24	0	0	41
Rolnicy	30	18	1	0	59
Pracujący na własny rach.	24	24	0	0	51
Bierni zawodowo					
Renciści	29	38	2	0	126
Emeryci	32	51	2	1	208
Uczniowie i studenci	15	23	0	0	74
Bezrobotni	25	26	1	0	96
Gospodynie domowe i inni	23	29	2	0	59
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	31	30	1	0	212
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	21	31	7	0	105
sekt. pryw. poza rolnict.	25	27	1	1	173
prywatnym gosp. rolnym	24	19	1	0	75
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	29	26	3	0	154
276-399	29	42	1	1	133
400-549	24	28	1	0	234
550-799	29	40	1	0	180
Powyżej 799 zł	33	34	3	0	165
Ocena własnych war. mater.					
Złe	25	37	2	0	393
Średnie	28	34	1	0	467
Dobre	29	22	3	0	236
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	22	26	4	0	79
Raz w tygodniu	30	35	1	0	574
1-2 razy w miesiącu	19	27	1	0	162
Kilka razy w roku	27	31	4	0	186
W ogóle nie uczestniczy	31	34	1	0	95
Poglądy polityczne					
Lewica	27	31	2	0	349
Centrum	28	32	1	0	267
Prawica	28	35	2	1	232
Trudno powiedzieć	27	32	2	0	248